

KRSTIONICE GRAĐEVNOG ANSAMBLA EUFRAZIJEVE BAZILIKE U POREČU

ANTE ŠONJE

Muzej Poreštine, Poreč

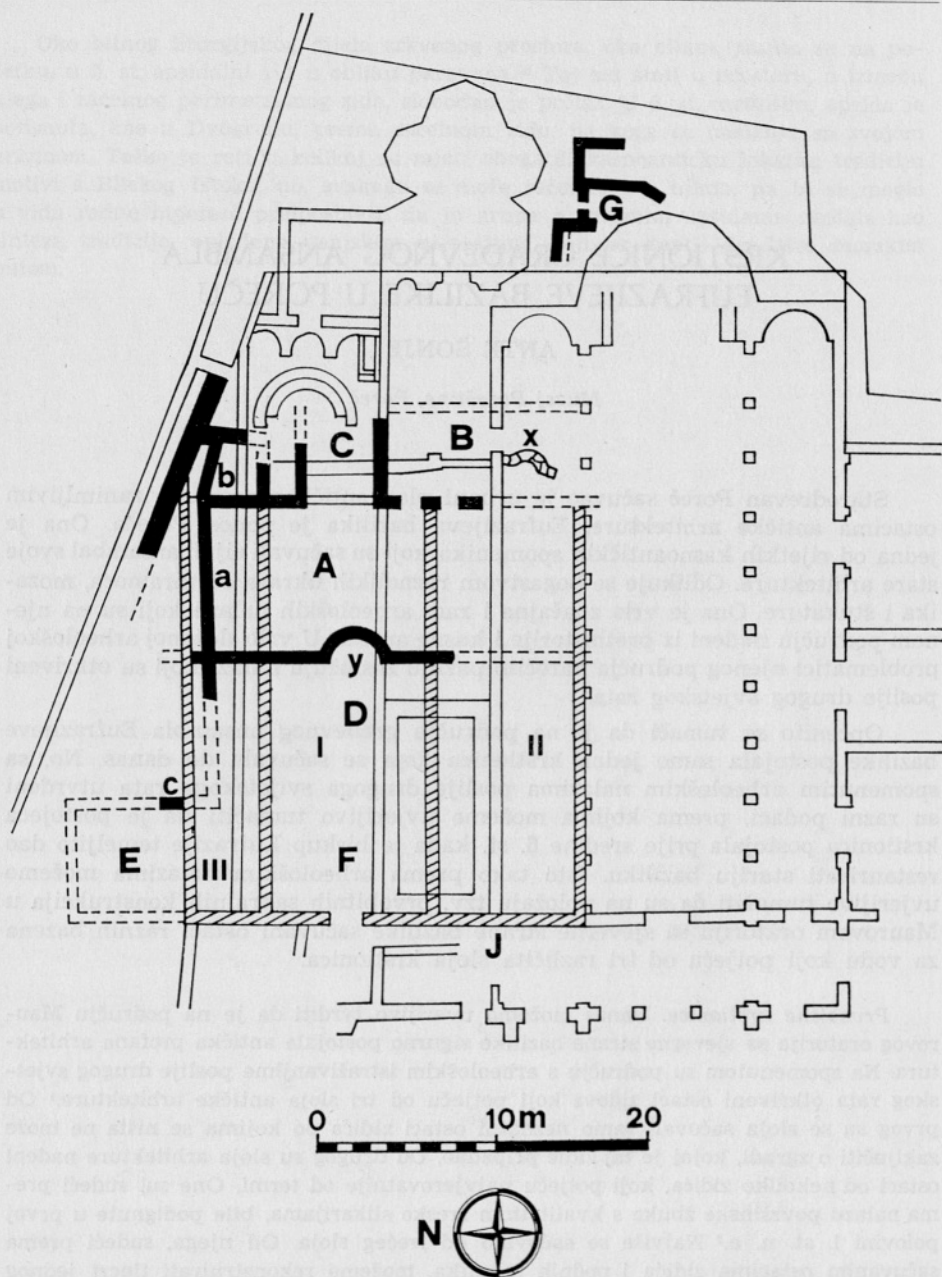
Starodrevan Poreč sačuvao je urbani plan antičkog grada sa zanimljivim ostacima antičke arhitekture. Eufrazijeva bazilika je ponos Poreča. Ona je jedna od rijetkih kasnoantičkih spomenika koji su sačuvali cijeli ansambl svoje stare arhitekture. Odlikuje se bogastvom raznolikih ukrasa od mramora, mozaika i štukature. Ona je vrlo značajna i radi arheoloških nalaza koji su na njenom području nađeni iz prethistorije i kasne antike. U vrlo složenoj arheološkoj problematici njenog područja naročito pažnju zaslužuju nalazi koji su otkriveni poslije drugog svjetskog rata.

Općenito se tumači da je na području građevnog ansambla Eufrazijeve bazilike postojala samo jedna krstionica koja se sačuvala do danas. No, sa spomenutim arheološkim nalazima poslije drugoga svjetskoga rata utvrđeni su razni podaci, prema kojima možemo uvjerljivo tumačiti da je postojeća krstionica postojala prije sredine 6. st. kada je biskup Eufrazije temeljito dao restaurirati stariju baziliku. Isto tako prema arheološkim nalazima možemo uvjerljivo tumačiti da su na položaju tzv. prvobitnih sakralnih konstrukcija u Maurovom oratoriju sa sjeverne strane bazilike sačuvani ostaci raznih bazena za vodu koji potječu od tri različita sloja krstionica.

Prvobitne krstionice. Danas možemo uverljivo tvrditi da je na području Maurovog oratorija sa sjeverne strane bazilike sigurno postojala antička profana arhitektura. Na spomenutom su području s arheološkim istraživanjima poslije drugog svjetskog rata otkriveni ostaci zidova koji potječu od tri sloja antičke arhitekture.¹ Od prvog su se sloja sačuvali samo neznatni ostaci zidića po kojima se ništa ne može zaključiti o zgradi, kojoj je taj zidić pripadao. Od drugog su sloja arhitekture nađeni ostaci od nekoliko zidića, koji potječu najvjerojatnije od termi. One su, sudeći prema nalazu površinske žbuke s kvalitetnim fresko slikarijama, bile podignute u prvoj polovini 1. st. n. e.² Najviše se sačuvalo od trećeg sloja. Od njega, sudeći prema sačuvanim ostacima zidića i podnih mozaika, možemo rekonstruirati tlocrt jednog

¹ A. Šonje, Arheološka istraživanja na području Eufrazijeve Bazilike u Poreču, *Jadran. zbornik* 7 (1966—69) 296—298.

² A. Šonje, Contributo alla soluzione della problematica del complesso della basilica Eufrasiana di Parenzo, *Felix Ravenna* 46 (giugno 1968) 36.

Tl. 1. Poreč. Ostaci zidova trećeg sloja antičke arhitekture u Maurovom oratoriju sa sjeverne strane Eufrazijeve bazilike:

Pianta 1. Parenzo. Resti dei muri del terzo strato dell'architettura romana sull'ambito dell'oratorio di martire Mauro nella parte settentrionale della basilica Eufraziana:

dijela kuće koja se nalazila na području na kojemu je podignut građevni ansambal prve bazilike.³

Jedna se dvorana spomenute kuće protezala od sjevera prema jugu sa širokim hodnikom koji je vodio u istočne prostore zgrade (Tl. 1, A). Ta je dvorana skupa sa hodnikom bila formirana u obliku slova T. S južne strane spomenutog hodnika sačuvali su se ostaci zidova i podnog mozaika od još jedne dvorane iste zgrade (Tl. 1, B). Ostaci polukružnog zidića na zapadnom zidu velike dvorane potječu najvjerovatnije od zidne niše s istočne strane atrija kojega je *prothyrum* bio na zapadnoj strani apsida Eufrazijske bazilike (Tl. 1, G).⁴

Od stručnjaka, koji su proučavali genezu sakralne arhitekture na području građevnog ansambla Eufrazijeve bazilike, općenito je prihvaćeno mišljenje da pod od mozaika u spomenutoj velikoj dvorani potječe od profane antičke arhitekture. U to danas nema sumljati. Arheološkim istraživanjima poslije drugoga svjetskog rata je dokazano da spomenuti mozaik sa pripadajućim ostacima zidova potječe od antičke arhitekture, tj. od antičke kuće.⁵ Dekorativni tepih ovog mozaika, koji je položen prema širokom hodniku, harmonijski je ukomponiran u prostoru prostorije, u kojoj se nalazi kao i prema spomenutom hodniku, koji je vodio u istočne prostore kuće. Taj tepih, koji je kasnije dospio u istočni prostor srednje dvorane prve bazilike iz druge polovine 4. st., nije postavljen u harmoniji na uzdužnoj osi prema ukrasnim tepisima koji se nalaze u srednjem i zapadnom polju spomenute dvorane prve bazilike. Dvije simbolične ribe naknažno su umetnute u spomenute dekorativno polje mozaika antičke dvorane. S umetanjem tih riba (sačuvala se samo jedna) uništene

³ A. Šonje, sp. dj. u bilj. 1, str. 268.

Österr. Arch. Inst. 19—20, Bb. (1919) 165—181.

⁴ A. Gnirs, Zur Frage der christlichen Kultanlagen aus der ersten Hälfte des vierten Jahrhundert, *Jahresh. d.*

⁵ A. Šonje, sp. dj. u bilj. 1, str. 267.

A — *triclinium*, B — dvorana sa sačuvanim podnim mozaikom, C — hodnik koji je iz A dvorane vodio u istočne prostore antičke kuće, D — atrij, E — položaj prostorije na sjeverozapadnom uglu antičke kuće do ulice, F — *prothyrum*, G — ostaci zidova i prostora s hipokaustom antičke kuće;

x — ostaci poligonalnog zidića najvjerovatnije kupatila drugog sloja antičke arhitekture, y — prostor u atriju pred nišom antičke kuće;

I — Srednja dvorana prve bazilike, II — Južna dvorana prve bazilike (*martyrium*), III — sjeverna dvorana prve bazilike (*catechumeneum*);

a — područje sjevernog dijela dvorane antičke kuće na kojem su bile izgrađene krstionice, b — proširen prostor s istočne strane drugog sloja krstionice

A — *triclinio*, B — aula con il pavimento musivo, C — corridoio che immeteva dall'aula »A« negli ambienti orientali della casa romana di abitazione, D — ambito dell'atrio, E posizione degli ambienti di abitazione nell'angolo nord occidentale della casa romana presso strada, F — *prothirum*, G — resti dei muri e dei vani con l'ipocausto della casa romana;

x — resti del muro poligonale più credibile dal balneo del secondo strato dell'architettura romana, y — spazio nell'atrio davanti la nicchia;

I — Aula media della prima basilica (*ecclesia*); II — aula meridionale della prima basilica (*martyrium*), III — aula settentrionale della prima basilica (*catechumeneum*);

a — ambito della parte settentrionale della aula della casa romana dove erano edificati i battisteri, b — spazio ampliato della parte orientale del secondo strato del battistero

Sl. 1. Poreč. Ostaci bazena
krstionice prvobitne crkve
(*domus ecclesiae*)

Fig. 1. Parenzo. Resti della
piscina del battistero della
chiesa primitiva *domus
ecclesiae*)

su polovine ukrasnih motiva (svastika i gordijski čvor) spomenutoga ukrasnog polja mozaika, koji najvjerojatnije prikazuje simbolični labirint, s kojim su Rimljani često ukrašavali podne mozaike svojih blagovaona.

Antička se kuća, sudeći prema stratigrafskim podacima, genezi kasnije sakralne arhitekture, koja je nastala na njenom području i stilu sačuvanih mozaika, datira u prvu polovinu 3. st.⁶ Od podnog mozaika velike dvorane antičke kuće sačuvao se samo srednji njegov dio, i to onaj koji se nalazi na istočnom dijelu poda srednje dvorane (*ecclesia*) prve bazilike.⁷ Od njegovog južnog dijela sačuvali su se samo neznatni ostaci u istočnom dijelu prostora južne dvorane (*martyrium*) prve bazilike. Od sjevernog dijela tog mozaika, na položaju gdje se nalazio istočni dio sjeverne

⁶ A. Šonje, Predeufrazijske bazilike u Poreču (Le costruzioni preufriasiane di Parenzo), *Zbornik Poreštine* 1 (1971) 270, bilj. 17.

⁷ B. Molajoli, *La basilica Eufrasiana di Parenzo* (Padova 1943) 11—12, sl. 4.

prostorije (*catechumeneum*) iste bazilike, ništa se nije sačuvalo. Tu je mozaik uništen gradnjom tri sloja zidića, podom od nabijene žbuke i mozaikom. Ostaci spomenutih zidića, poda od nabijene žbuke i mozaika predstavljaju uvjerljivu dokumentaciju o bazenima krstionica prvobitnih sakralnih konstrukcija na području opisane antičke kuće u Maurovom oratoriju sa sjeverne strane Eufrazijeve bazilike.

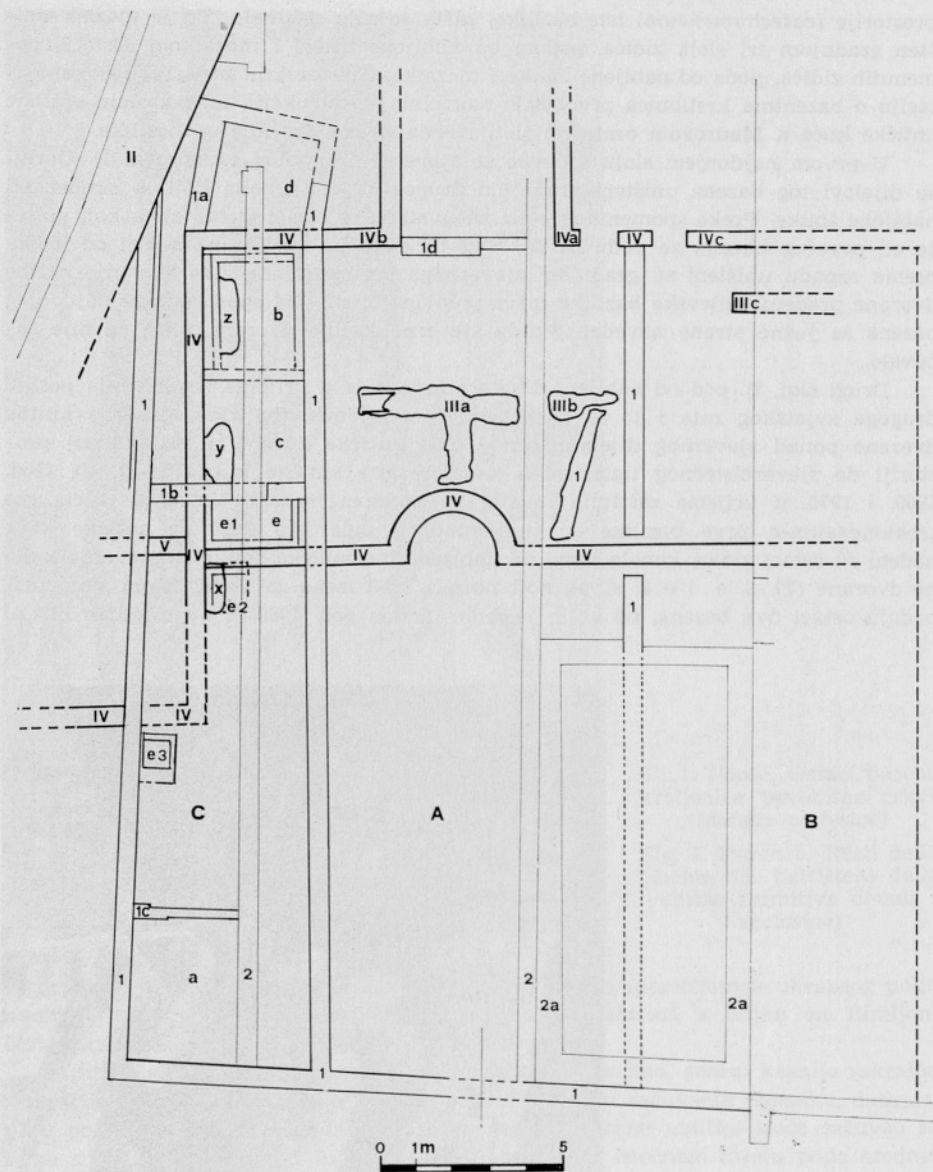
U prvom najdonjem sloju sačuvalo se sjeverni dio malog bazena (sl. 1). Gornji su dijelovi tog bazena uništeni gradnjom drugog sloja, tj. poda koji je izrađen od nabijene žbuke. Preko spomenutog poda sačuvali su se ostaci trećeg sloja koji potječe od većeg bazena za vodu (sl. 2). Sva tri sloja po sredini u smjeru od istoka prema zapadu uništeni su gradnjom sjevernoga perimetralnog zida sjeverne kulture dvorane predeufrazijske bazilike (prva polovina 5. st.). Od spomenutoga najdonjeg bazena sa južne strane navedenog zida sjeverne kulture dvorane ništa se nije sačuvalo.

Drugi sloj, tj. pod od nabijene žbuke otkriven je u vrijeme istraživanja poslije drugoga svjetskog rata i to sa sjeverne strane spomenutog zida sjeverne kulture dvorane ponad sjevernog dijela istočnog zida antičke kuće i u prigradenoj prostoriji do sjeveroistočnog ugla velike dvorane iste antičke kuće (Tl. 2, d). God. 1969. i 1970. u vrijeme zaštitnih radova na podnom mozaiku istočnog dijela *catechumeneum-a* prve bazilike do jugozapadnog ugla iste dvorane antičke kuće nađeni su ostaci zidića kanala i pod od nabijene hidrauličke žbuke sa sjeverne kulture dvorane (Tl. 2, e i e 1; sl. 3), koji potječu od bazena za vodu. Istom sloju pripadaju ostaci dva bazena, od kojih je jedan nađen god. 1969. u neposrednoj blizini

Sl. 2. Poreč. Ostaci bazena krstionice prve bazilike

Fig. 2. Parenzo. Resti della piscina del battistero della prima basilica

Tl. 2. Poreč. Plan nalaza na području Maurovog oratorija sa sjeverne strane Eufrazijeve bazilike:

Pianta 2. Parenzo. Pianta dei trovamenti sull'ambito dell'oratorio di martire Mauro nella parte settentrionale della basilica Eufrasiana:

sjeverozapadnog ugla velike dvorane antičke kuće (Tl. 2, e 2; sl. 4), a drugi god. 1970. 6,50 m zapadno od spomenutog ugla antičke dvorane (T. 2, e 3; sl. 5). Bazen se nalazi izpod poda s krupnim kockicama od opeke sjeverne dvorane (*catechumeneum*) prve bazilike. Na sjevernom zidiću bazena građen je sjeverni perimetralni zid iste dvorane. Od najgornjeg bazena koji pripada trećem sloju krstionice, sačuvali su se ostaci zidića, kanal sa sjeverne strane (sl. 2) i dio njegovoga podnog mozaika (sl. 6). Južni dio mozaika ovog bazena nađen je u vrijeme istraživanja, koja su se na području Maurovog oratorija izvađala između dva prošla svjetska rata. No, u vrijeme kada su nađeni bez povezanog pregleda s neistraženim cijelim područjem tada nije bilo moguće utvrditi da potječu od bazena krstionice.

Drugi sloj, od kojega su se sačuvali ostaci od tri bazena za vodu, nastao je poslije gradnje antičke kuće (prva polovina 3. st.). On je, kako smo spomenuli,

I — ostaci najstarijeg sloja antičke arhitekture (2. st. n. e.), II — ostaci antičkog bedema utvrđenog grada (*opidum*, 1. st. pr. n. e.), III a i III b — ostaci drugog sloja antičke arhitekture (terme, 1. st. n. e.?), IV, IV a, IV b i IV c — ostaci trećeg sloja antičke arhitekture (stambena kuća prva polovina 3. st.);

1 i 1 b — zidovi građevnog ansambla prve bazilike;

A — srednja dvorana prve bazilike (*ecclesia*), B — južna dvorana prve bazilike (*martyrium*), C — sjeverna dvorana prve bazilike (*catechumeneum*):

a — ulazna dvorana, C — *catechumeneum*, b — bazen krstionice, c — prostor krstionice sa zapadne strane bazena, y — ostaci mozaika u prostoru krstionice sa zapadne strane pISCINE, x — ostaci ukrasnog mozaika u prostoru *catechumeneuma*, z — ostaci mozaika u bazenu za krštenje krstionice prve bazilike;

1 a i 1 e — zidovi dograđene prostorije do krstionice javne crkve, d — prostor dograđene prostorije s istočne strane krstionice javne crkve, e i e 1 — ostaci bazena za krštenje krstionice javne crkve, e 2 i e 3 — ostaci bazena za čuvanje vode krstionice javne crkve, 1 d — ostaci ugrađenog zida na prolazu iz antičke dvorane u hodnik antičke kuće, 1 b — zid koji je dijelio prostor *catechumeneuma* od krstionice, 1 c — zidić koji je dijelio ulaznu prostoriju od prostora *catechumeneuma*; 2 — ostaci zidova sjeverne kulne dvorane predeufrazijske bazilike, 2 a — ostaci zidova cisterne predeufrazijske bazilike

I — resti del più antico strato dell'architettura romana (1 sec. d. C.), II — resti delle mura dell'opidum (I sec. a. C.), III a e III b — resti del secondo strato della architettura romana (terme, I sec. d. C.), IV, IV a, IV b e IV c — resti del terzo strato della architettura romana (casa d'abitazione, prima parte del III sec. d. C.); 1 e 1 b — muri del complesso edilizio della prima basilica;

A — aula media onale della prima basilica (*ecclesia*); B — aula meridionale della prima basilica (*martyrium*); C — aula settentrionale della prima basilica (*catechumeneum*); a — aula d'entrata, C — *catechumeneum*, b — piscina del battistero, c — spazio del battistero della parte occidentale della piscina, y — resti del pavimento musivo nell'ambito del battistero della parte occidentale della piscina, x — resti del piccolo tappeto musivo nel catecumenio, z — resti del pavimento musivo della vasca battesimale del battistero della prima basilica;

1 a e 1 b — vano situato dalla parte orientale accanto a battistero della chiesa pubblica, d — vano situato accanto a battistero primitivo, e ed e 1 — resti della vasca batesimale del battistero della chiesa pubblica, e 2 ed e 3 — resti della vaschetta per acqua del battistero della chiesa pubblica;

1 d — resti del muro sul punto del passaggio dell'aula a negli ambienti orientali della casa romana d'abitazione, 1 b — muro che divide lo spazio del catecumenio del battistero, 1 c — muro che divideva l'aula d'entrata dello spazio del catecumenio; 2 — resti dei muri dell'aula settentrionale di culto della basilica preefrasiana; 2 a — resti dei muri della cisterna della basilica preefrasiana

Sl. 3. Poreč. Ostaci jugozapadnog ugla bazena za krštenje krstionice javne crkve

Fig. Fig. 3. Porenzo. Resti della angolo sud-occidentale della piscina battesimale del battistero della chiesa pubblica

nađen ponad zida te kuće. Prema tome drugi kao i treći sloj ponad njega ne pripadaju antičkoj arhitekturi. Oba su spomenuta sloja (drugi i treći) nastala u vezi preuređenja profane arhitekture u sakralnu, tj. kao dijelovi sakralne arhitekture, koja je postojala na području Maurovog oratorija.

Unutrašnja je strana sačuvanog zidića malog bazena prvog najdonjeg sloja obložena hidrauličkom žbukom od pjeska, vapna i mljevene opeke, a ostatak je njenog poda izrađen od krupnih kockica od opeke. Na isti način su građeni i bazeni drugog sloja, samo što je njihova hidraulička žbuka slabije kvalitete i pod im nije rađen s krupnim kockicama od opeke, nego s hidrauličkom žbukom i tegulama. U vrijeme spomenutih istraživanja poslije drugoga svjetskog rata nije se našao nikakav trag, po kojemu bi se moglo zaključiti da je sačuvani ostatak malog bazena prvog najdonjeg sloja pripadao antičkoj arhitekturi. Spomenuti su bazeni zidani na isti način kao i oni u antičkim i kasnoantičkim gospodarskim zgradama. No, na spomenutom području sa sjeverne strane bazilike nije postojala gospodarska zgrada za preradu maslina ili grožđa. Ukrasi na podnom mozaiku antičke dvorane uverljiva su dokumentacija da je ta prostorija pripadala obiteljskoj kući. U toj kući bi se bazen za vodu mogao nalaziti samo u kupaonici (*balneum*). Jedan izolirani mali bazen,

Sl. 4. Poreč. Ostaci bazena za čuvanje vode za krstionicu javne crkve

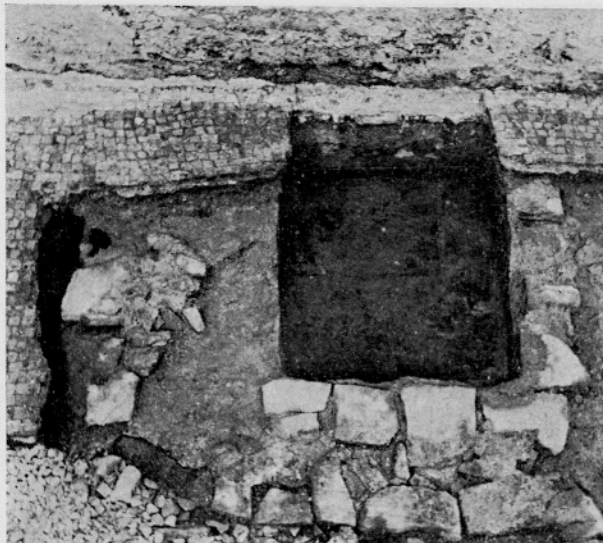
Fig. 4. Porenzo. Resti della vaschetta per acqua del battistero della chiesa pubblica

koji je smješten u sjevernoistočnom uglu prostrane dvorane, sigurno ne potječe od kupatila obiteljske kuće. Prema tome možemo uvjerljivo zaključiti da je mali bazen prvog najdonjeg sloja građen u istu svrhu kao i oba sloja ponad njega u vezi sakralnih prostorija, koje su nastale na području antičke zgrade. Arheološkim istraživanjem dokazano je da najgornji sloj s ostacima velikog bazena potječe od krstionice, koja je postojala u istočnom dijelu prostora sjeverne dvorane prve bazilike. Donja dva sloja kao i onaj najgornji mogu potjecati samo od sakralnih prostorija, koje se spominju na ulomku sarkofaga mučenika Maura.⁸ *Haec primitiva* u sadržaju spomenutog natpisa odnosi se na prvobitni sakralni prostor, (*domus ecclesiae*), *eius oratibus reparata est ecclesia* na preuređenje prvobitnog sakralnog prostora u javnu crkvu, a *duplicatus est locus* na gradnju prve bazilike, koja se nalazi na istom području s dvostruko većim prostorom od restaurirane crkve.⁹

⁸ *Hoc cubile sanctum confessoris Mavri | nibeum contenet corpus | haec primitiva eius oratibus | reparata est ecclesia | hic condigne translatus est | ubi episcopus et confessor est factus | ideo in honore duplicatus est locus.* (A. De-

grassi, *Inscriptiones Italiae*, vol. X, fasc. II [1934] br. 64).

⁹ A. Šonje, Kompleks prve bazilike na području Eufrazijane u Poreču, *Bulletin JAZU* 10, br. 1-2 (1962) 22—23. Isti, *Il complesso della prima basilica*

Sl. 5. Poreč. Ostaci drugog bazena za čuvanje vode: krstionice javne crkve

Fig. 5. Porenzo. Resti del secondo strato del battistero della chiesa pubblica

Sadržaj natpisa na ulomku sarkofaga mučenika Maura podudara se s arheološkim nalazima, koji su nađeni na području Maurovog oratorija. Prema tome možemo uvjerljivo zaključiti da ostatak zidića s hidrauličkom žbukom i podom s krupnim kockicama od opeke (sl. 1), koji se nalaze u prvom najdonjem sloju, potječu od bazena krstionice prvobitnoga sakralnog prostora, tj. u pravom smislu od *domus ecclesiae*, koji je u doba progonstva u drugoj polovini 3. st. bio uređen u prostorijama antičke zgrade, od koje su se sačuvali ostaci zidova i podnih mozaika sa sjeverne strane Eufrazijevske bazilike.¹⁰ Drugi sloj, tlak od nabijene žbuke s ostacima bazena, potječe od prostora krstionice javne crkve za koju je iza 313. bio preuređen *domus ecclesiae*.¹¹ Treći gornji sloj potječe od krstionice, koja je bila smještena ponad opisanih slojeva starijih krstionica, a s istočne strane sjeverne prostorije (*catechumeneum*) prve bazilike.¹²

Krstionica *domus ecclesiae* bila je smještena u sjevernom dijelu prostora velike dvorane antičke zgrade (Tl. 1, a i Tl. 3). Ona je prema običaju religioznih obreda krštenja, koji su se u njoj obavljali, od prostora velike dvorane bila odvojena zidom. Od tog su se zida sačuvali ostaci na položaju istočnog dijela zida, koji je dijelio srednju od sjeverne prostorije prve bazilike. Ulaz u krstionicu mogao je biti iz neke prostorije do atrija ili s istočne strane antičke zgrade. Bazen za krštenje, od kojega se sačuvao samo sjeverni dio (sl. 1), bio je smješten među zidovima u istočnom dijelu prostora krstionice (Tl. 3, p). Sudeći prema sačuvanim ostacima i njegovom položaju među zidovima bazen možemo dosta uvjerljivo rekonstruirati. On je bio otpri-

nella zona della basilica Eufrasiana a Porenzo, *Atti d VI° Congresso Internaz. di Arch. cristiana* (Roma 1962) 800—806. Isti, sp. dj. u bilj. 2, str. 34—44, Isti, sp. dj. u bilj. 1, str. 269—274.

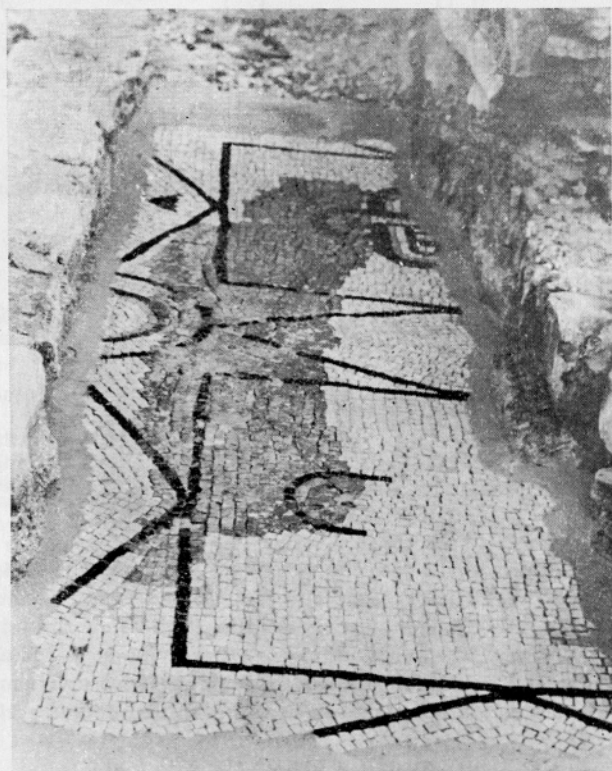
¹⁰ A. Šonje, sp. dj. u bilj. 6, str. 224 do 225 i 271.

¹¹ A. Šonje, sp. dj. u bilj. 6, str. 224 do 227 i 272—273.

¹² A. Šonje, sp. dj. u bilj. 6, str. 228 i 273.

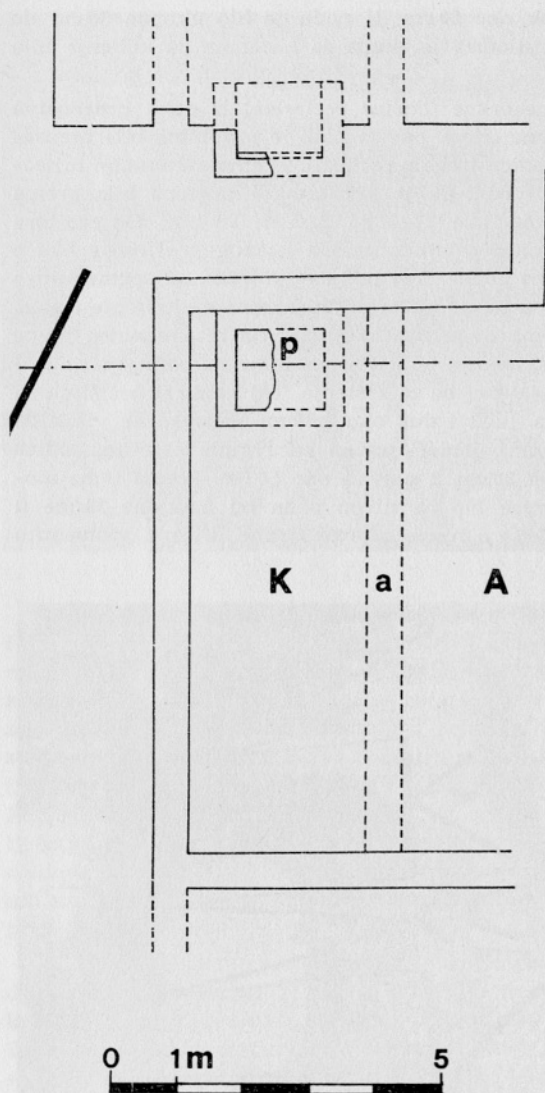
like širok 1,26 m, dug 1,30 m i dubok oko 80 cm. U podu je bio ukopan 50 cm do visine, koja je dodanas sačuvana. Krstionica je skupa sa bazenom za krštenje bila duga 8,20 m i široka 3 m.

Mali prostor krstionice prvobitne crkve (*domus ecclesiae*) iz doba progonstva nije zadovoljavao potrebama prve javne crkve, one za koju je prvobitna bila preuređena iza 313. Radi toga je staru krstionicu trebalo proširiti. Prema sačuvanim arheološkim nalazima možemo uvjerljivo tvrditi da je prvobitna krstionica bila prema istoku proširena s jednom malom prostorijom (Tl. 1, b; Tl. 2, d; Tl. 4, d). Od prostora krstionice javne crkve, osim spomenutih ostataka zidova njenog proširenog dijela prostora, sačuvao se i pod od nabijene žbuke. Taj pod se protezao od spomenutoga proširenog prostora preko antičkog zida na područje preko bazena za krštenje i poda prvobitne krstionice. Radi toga možemo uvjerljivo zaključiti da se krstionica javne crkve nalazila zapadno od prostorije sa podom od nabijene žbuke na području na kojemu se nalaze ostaci (Tl. 4, e i e 1; sl. 3) bazena za krštenje. Taj bazen je bio širok sa zidićem oko 2,64 m od sjevera prema jugu i dug oko 1,85 m. Sačuvao se visok 23 cm (vjerojatno je bio dubok oko 80 cm). Sudeći prema sačuvanim ostacima zidića bazen je u podu bio ukopan najmanje 30 cm, a najviše oko 50 cm. Prema tome možemo pretpostaviti da je pod krstionice bio na nivou poda od nabijene žbuke u prostoriji istog sloja, koja je prigradena s njene istočne strane. Ulaz u spomenutu

Sl. 6. Poreč. Ostaci sjevernog dijela mozaika od bazena za krštenje krstionice prve bazilike

Fig. 6. Porenzo. Resti della parte settentrionale del fondo in mosaico della vasca battesimale del battistero della prima basilica

Tl. 3. Poreč. Tlocrt krstionice *domus ecclesiae*:

K — krstionica, A — antička dvorana;
a — zid koji je dijelio krstionicu od prostora antičke kuće,
p — bazen za krštenje

Pianta 3. Parenzo. Pianta del battistero di *domus ecclesiae*:

K — battistero, A — aula romana;
a — muro che divideva il battistero dello spazio della casa romana d'abitazione, p — vasca batesimale

istočnu prostoriju postojao je s njene južne strane (Tl. 4, f).¹³ Južni zid spomenute proširene prostorije protezao se prema zapadu kroz istočni zid dvorane antičke kuće u smjeru položaja zida, koji je kasnije dijelio sjevernu od srednje dvorane prve bazilike. Prema tome uvjerljiva je naša pretpostavka da je spomenuti zid, koji je sigurno pripadao sloju arhitekture prve bazilike, izgrađen u vrijeme preuređenja sjevernog dijela prostora dvorane antičke kuće za krstionicu *domus ecclesiae* i prema istoku proširen

¹³ A. Šonje, sp. dj. u bilj. 6, str. 226 i 273.

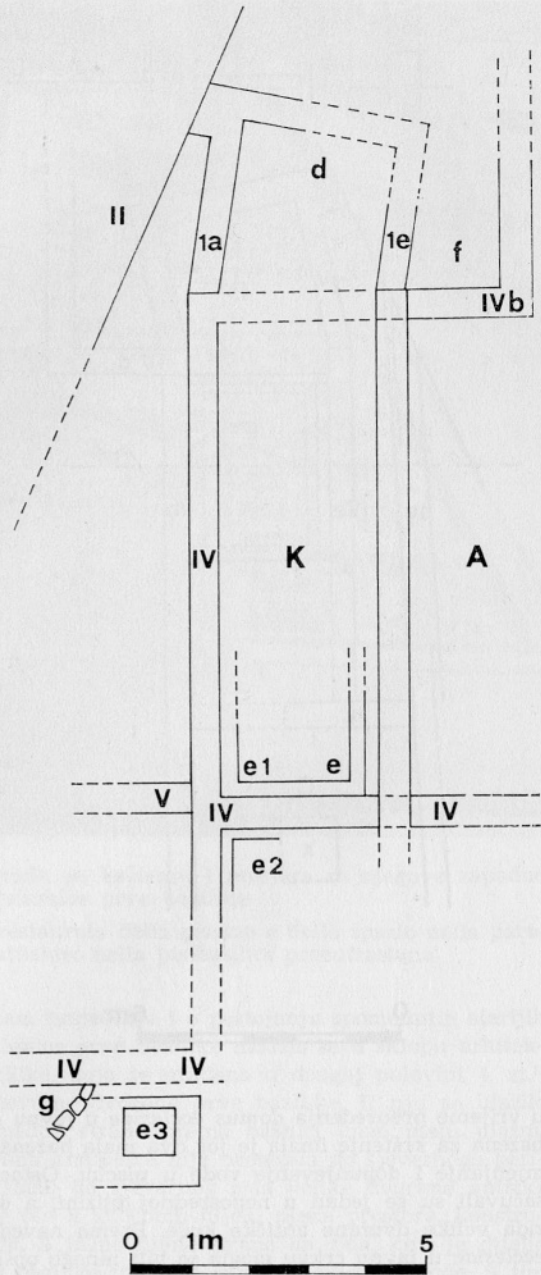

Tl. 4. Poreč. Tlocrt krstionice javne crkve:

II — gradski bedem, IV — ostaci zidova antičke kuće;

A — prostor velike dvorane antičke kuće, K — prostor krstionice javne crkve;

a — zid koji je dijelio krstionicu od prostora dvorane antičke kuće, 1a i 1e — zidovi dograđene prostorije do krstionice javne crkve, d — prostor dograđene prostorije krstionice javne crkve, f — ulaz u proširenu prostoriju javne crkve, e i e1 — ostaci bazena za krštenje krstionice javne crkve, e2 i e3 ostaci bazena za čuvanje vode, g — ostaci zidova kanalizacije

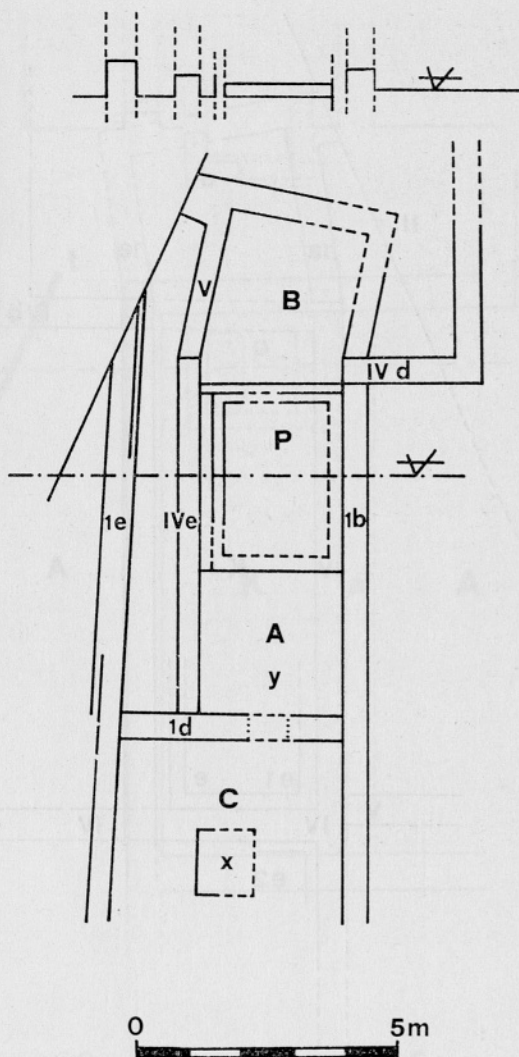

Pianta 4. Parenzo. Pianta del battistero della chiesa pubblica:

II — le mura romane, IV — resti dei muri della casa romana d'abitazione;

A — vano dell'aula grande della casa romana, K — vano del battistero della chiesa pubblica;

a — muro che divideva il battistero del vano dell'aula dell'aula della casa romana, 1a e 1e — muri dello spazio ampliato della chiesa pubblica, f — entrata nello spazio ampliato della chiesa pubblica, e ed e1 — resti della vasca battesimale del battistero della chiesa pubblica, e2 ed e3 — resti della vasca per custodire l'acqua, g — resti dei muri della canalizzazione

Tl. 5. Poreč. Tlocrt krstionice prve bazilike:

IV e i IV d — zidovi antičke kuće;

A — prostor krstionice, B — prošireni prostor krstionice, P — bazen za krštenje, C — prostor *catechumeneuma*; x — ukrasno polje na podu *catechumeneuma*;

V — zid proširenog prostora krstionice javne crkve;

1 e i 1 b — ostaci zida prve bazilike, 1 d — ostaci zida koji je dijelio prostor *catechumeneuma* od krstionice.

Pianta 5. Parenzo. Pianta del battistero della prima basilica:

IV e e IV d — muri della casa romana;

A — vano del battistero, B — parte prolungata del battistero, P — vasca battesimale, C — vano del catecumenio;

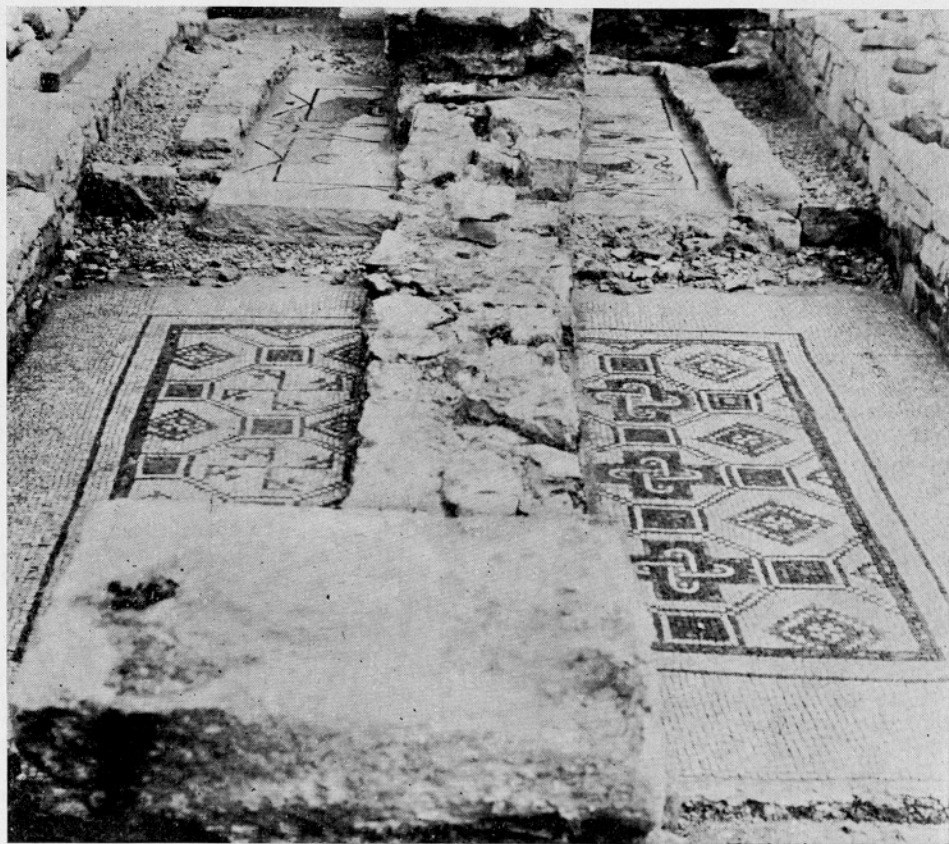
x — tapeto musivo sul pavimento del catecumenio;

V — muro del vano prolungato del battistero della chiesa pubblica;

1 e e 1 b — resti del muro della prima basilica, 1 d — resti del muro che divideva il vano del catecumenio dal battistero

u vrijeme preuređenja *domus ecclesiae* u javnu crkvu. Krstionica javne crkve, osim bazena za krštenje imala je još dva mala bazena za čuvanje vode, koja je služila za mjenjanje i dopunjevanje vode u piscini. Ostaci tih bazena, kako smo spomenuli, sačuvali su se jedan u neposrednoj blizini, a drugi 6,50 m zapadnije od zapadnog zida velike dvorane antičke kuće. Prema navedenim podacima restauracija *domus ecclesiae* u javnu crkvu mogla je biti mnogo opširnija nego što danas možemo predočiti.

Ostaci krstionice prve bazilike mnogo su se bolje sačuvali od opisana sloja starijih krstionica, koje su postojale na istom položaju (Tl. 5; sl. 7). Prema pregled-

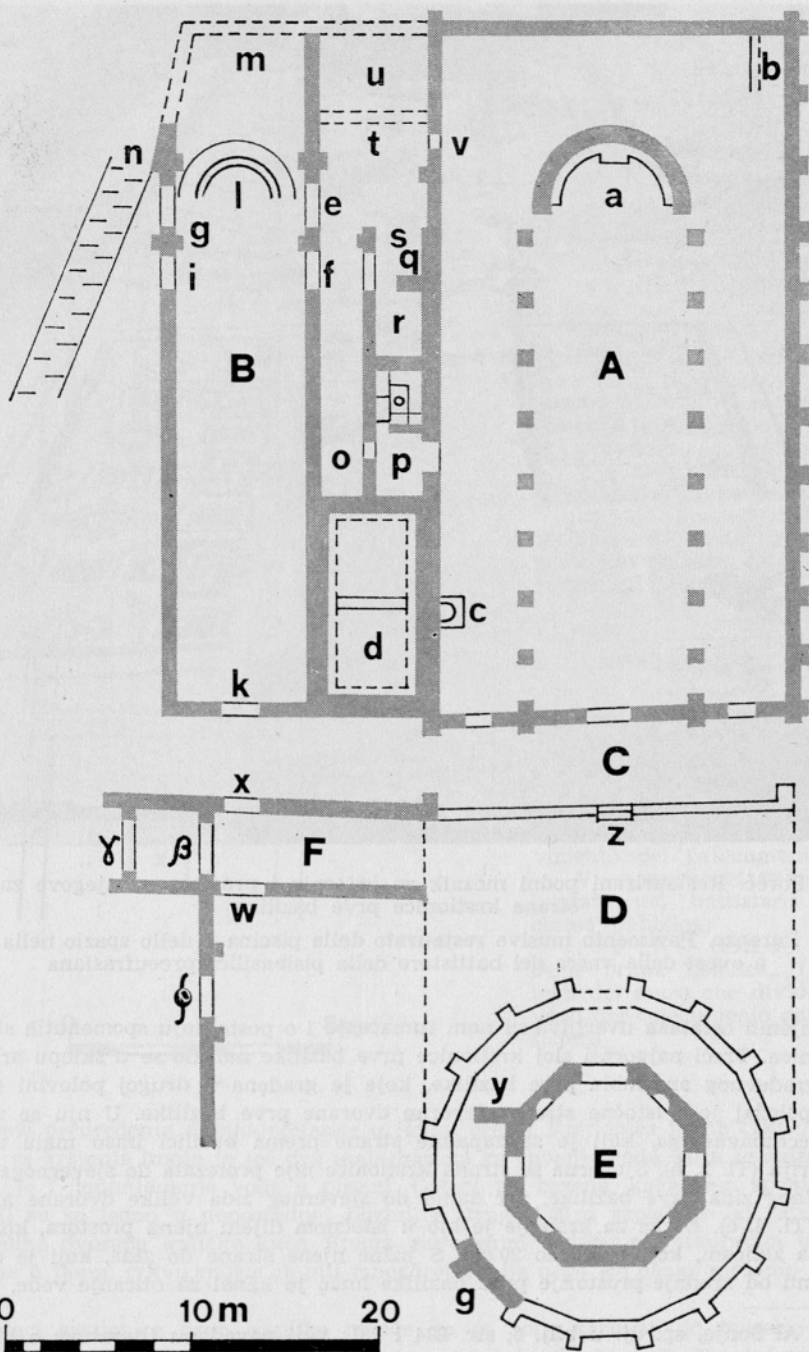

Sl. 7. Poreč. Restaurirani podni mozaik za krštenje i prostora sa njegove zapadne strane krstionice prve bazilike

Fig. 7. Parenzo. Pavimento musivo restaurato della piscina e dello spazio nella parte a ovest della vasca del battistero della pisibasilica preefrasiana

nosti njenih ostataka uverljiva su nam tumačenja i o postojanju spomenutih starijih krstionica. Treći najgornji sloj krstionice prve bazilike nalazio se u sklopu arhitekture građevnog ansambla prve bazilike, koja je građena u drugoj polovini 4. st.¹⁴ Njen položaj je s istočne strane sjeverne dvorane prve bazilike. U nju se ulazilo iz *catechumeneuma*, koji je sa zapadne strane prema bazilici imao malu ulaznu prostoriju (Tl. 2, a). Sjeverna se strana krstionice nije protezala do sjevernoga perimetralnog zida prve bazilike, već samo do sjevernog zida velike dvorane antičke kuće (Tl. 4, e). Bazen za krštenje je bio u istočnom dijelu njena prostora, konstruiran sa zidićem, koji je deo 20 cm. S južne njene strane do zida, koji je dijelio sjevernu od srednje prostorije prve bazilike imao je kanal za oticanje vode. S tim

¹⁴ A. Šonje, sp. dj. u bilj. 6, str. 234 i 281; vidi navedenu literaturu o bilješki 9 ove radnje.

zidićem i kanalom lomljen je pod od nabijene žbuke krstionice prve javne crkve. Bazen za krštenje je bio pačetvorinaste osnove, koji je bez zidića bio dug oko 2,20 m, toliko je otprilike bio i širok (oko 2 m). Krstionica je bila široka 3 m. Njen prostor pred piscinom je dug 3,20 m, a cijeli prostor sa piscinom 6,50 m, za 1,80 m je bio kraći od prostora prvobitne krstionice. Dno piscine, koja je izrađena s mozaikom, za 19 cm je povišeno od podnog mozaika zapadnog dijela krstionice. Tu je mozaik ukrašen s kombinacijom osmorokuta povezanih na uglovima sa manjim kvadratima. U osmorokutima su kvadratične rozete, gordijski čvorovi i svastike (sl. 7). Mozaik je na dnu bazena za krštenje ukrašen s tri niza simboličnih motiva: prvi najširši je *cantharos* sa pupoljcima na kraju vitica i ostacima gordijskih čvorova; u drugom užem je vrč s viticama; u trećem vrlo uskom su jednostavne rozete. Opisani motivi uokvireni su geometrijskim motivima, oko kojih obilazi valovita vitica (sl. 7). Taj je mozaik, kako smo spomenuli, po sredini uništen sa sjevernim zidom sjeverne kulne dvorane predeufrazijske bazilike. Njegovi dijelovi s južne strane spomenutog zida kulne dvorane bili su otkriveni za vrijeme istraživanja koja su se izvodila između

Tl. 6. Poreč. Tlocrt građevnog ansambla predeufrazijske bazilike:

A — bazilika, B — sjeverna kulna dvorana (*martyrium*), C — narteks, D — prostor između narteksa i krstionice, E — krstionica, F — ostaci zidova sa zapadne strane cisterne i sjeverne kulne dvorane;

a — korna klupa za svećenike u bazilici, b — ostaci nepoznatog zida, c — niša sa sudom i rešetkom za pranje ruku i nogu kod ulaza u baziliku, d — cisterna, p — mala prolazna dvorana iz bazilike u hodnik koji je povezivao prostorije sa sjeverne strane bazilike, r — prostorija s istočne strane impluvija, s — prostorija za ritualna pranja svećenstvu prije religioznih funkcija, t i u — istočni prostor između bazilike i sjeverne kulne dvorane, v — ulaz iz bazilike u prostor između nje i sjeverne kulne dvorane;

e, f, g, i — otvoreni prolazi kulne dvorane, l — korna klupa za svećenike u kultnoj dvorani, k — ulaz u sjevernu kulnu dvoranu;

x, γ , β , w, ψ — ulazi u prostore sa zapadne strane kulne dvorane i cisterne; —

z — ulaz u narteks, Y — ostaci zida sa sjeverne strane oktogona, g — ostaci zida sa lezenom šesnajstorokutnog ophoda krstionice, n — gradski bedem

Pianta 6. Parenzo. Pianta del complesso edilizio della basilica preefrasiana:

A — basilica, B — aula settentrionale del culto (*martyrium*), C — narteca, D — vano tra narteca e basilica, E — battistero, F — resti dei muri della parte occidentale della cisterna e dell'aula settentrionale del culto;

a — subsellium, b — resti del muro sconosciuto, c — nicchia col lavabo e con la grata per lavare le mani e le piedi presso l'entrata nella basilica, d — cisterna, p — piccolo vano sul passaggio della basilica nel corridoio quale conduceva negli ambienti settentrionali del complesso edilizio della basilica preefrasiana, r — vano della parte orientale del impluvio, s — vano per abluzioni rituali del clero prima le funzioni religiose, t ed u — vani orientali tra la basilica e l'aula settentrionale del culto, v — entrata della basilica negli ambienti settentrionali;

e, f, g, ed i — passaggi aperti, dell'aula settentrionale del culto, l — subsellium nell'aula settentrionale del culto, k — entrata nell'aula settentrionale del culto;

x, γ , β , w, ψ — entrata nei vani della parte occidentale dell'aula settentrionale del culto e della cisterna;

z — entrata nel narteca, Y — resti del muro della parte settentrionale del ottagon, g — resti del muro con la lesena del deambulacro a sedici lati del battistero, n — le mura cittadine

Sl. 8. Poreč. Kanal s istočne strane impluvija predeufrazijske bazilike
Fig. 8. Parenzo. Canale ad est del'impluvio della basilica preeufrasiana

dva svjetska rata.¹⁵ Dijelovi istog mozaika sa sjeverne strane spomenutog zida kulturne dvorane otkriveni su poslije drugoga svjetskog rata.¹⁶ Ukrašen mozaik u bazenu za krštenje vrlo je jednostavan bez naglašenih kolorističkih efekata. On je većim dijelom rađen s kockicama koje su slagane prema krivinama i oblicima prikazanih motiva (*opus vermiculatum*). Pod sa zapadne strane bazena ukrašen je i rađen kao mozaici u srednjoj i južnoj dvorani prve bazilike, samo što su njegove kockice nešto veće od onih na podnom mozaiku spomenutih dvorana. Vjerojatno je prostoru krstionice prve bazilike pripadala prostorija sa njene istočne strane, ona s kojom je bila proširena prvobitna krstionica.

Krstionica predeufrazijske bazilike. Građevni ansambal predeufrazijske bazilike sigurno nije bio bez krstionice. Ona je uz rezidenciju i katedralu porečkog biskupa bila neophodno potrebna u prvoj polovini 5. st. U to vrijeme kršćanstvo su u Poreču masovno primali širi slojevi društva. Molajoli pretpostavlja da je krstionica predeufrazijske bazilike bila u prostoriji koja se nalazila na području Maurvog oratorija između bazilike i sjeverne kulturne dvorane, gdje se nalazi rešetka za oticanje vode (Tl. 6, s).¹⁷ S istraživanjem god. 1969. i 1970. u vezi konzervatorskih

¹⁵ B. Molajoli, sp. dj. u bilj. 7, str. 11 i 12, sl. 4.

¹⁷ B. Molajoli, sp. dj. u bilj. 7, str. 30.

¹⁶ A. Sonje, sp. dj. u bilj. 1, str. 259 i 260,

Sl. 9. Poreč. Ostaci zapadne strane zida južnog trijema atrija Eufrazijeve bazilike

Fig. 9. Parenzo. Resti della parte occidentale del muro del portico meridionale dell'atrio della basilica Eufraziana

radova na podnim mozaicima prostorija u Maurovom oratoriju s istočne strane cisterne utvrđeno je da je rešetka impluvija u otvorenom prostoru do cisterne kanalom povezana sa rešetkom u spomenutoj prostoriji (sl. 8). Voda je tim kanalom oticala svakako prema rešetki u prostoriji i otuda najvjerojatnije prema sjeveru u more ili se gubila u propusnom terenu sa vruljama borčate vode. Kanalom, koji je vodio iz rešetke impluvija, sigurno je oticala voda iz okolnih krovova. U taj kanal je mogla dospjeti i nečista tekućina. Da je spomenuta prostorija sa rešetkom bila krstionica, njen kanal za oticanje vode ne bi bio povezan sa javnom kanalizacijom. Stari kršćani su veliku brigu posvećivali pažnji da se voda iz bazena za krštenje ne bi mješala s nekom sporednom ili javnom kanalizacijom. Spomenuta mala prostorija sa rešetkom za oticanje vode po svom položaju ne bi mogla biti krstionica jedne reprezentativne bazilike. Ona se nalazila uklopljena među prolazima, s kojima je bila povezana s prostorom sjeverne kultne dvorane i predeufrazijskom bazilikom. To je najvjerojatnije bila prostorija za obavljanje ritualnih pranja svećenstvu prije religioznih funkcija.¹⁸ U njoj nije nađen nikakav trag bazena za krštenje. Po-

¹⁸ A. Šonje, sp. dj. u bilj. 6, str. 252 i 300.

Sl. 10. Poreč. Ostaci poligonalnog zida sa lezenom od ugla šesnajstorokutnog ophoda krstionice predeufrazijske bazilike

Fig. 10. Parenzo. Resti del muro poligonale con la lesena dell'angolo dell'ambulacro a sedici lati della basilica preeufrasiana

ložaj krstionice predeufrazijske bazilike treba tražiti na drugom, nesumljivo istaknutijem položaju, nego što je onaj gdje se nalazi prostorija sa rešetkom za oticanje vode.

Krstionica sa zapadne strane atrijsa po svom položaju mogla je postojati kao dio građevnog ansambla predeufrazijske i Eufrazijske bazilike (Tl. 6, E). Ona se nalazi sa zapadne strane longitudinalne osi obiju bazilika — predeufrazijska je pregrađena za Eufrazijsku. Forlati, tumačeći odnos krstionice prema zapadnom trijemu atrijsa, smatra da je krstionica građena prije atrijsa građevnog ansambla Eufrazijske bazilike, tj. da je pripadala građevnom ansamblu predeufrazijske bazilike.¹⁹ Sigurno je da zidovi krstionice nisu konstruktivno vezani sa zidovima atrijsa, koji pripada građevnom ansamblu Eufrazijske. To se jasno zapaža na zapadnom kraju zida sjevernog trijema atrijsa. Tu se na sjevernoj strani oktogona krstionice sačuvaostatak fresko slikarije. Ta freska nije pripadala crkvi Gospe od poroda.²⁰ Ona je nastala prije sredine 6. st. kada je podignuta Eufrazijska bazilika. Zid atrijsa je do freske prizidan. Spomenuta je freska nastala nešto kasnije od iluzionističke freske od koje su se sačuvali ostaci na južnoj strani oktogona krstionice.²¹ Tokom arheo-

¹⁹ F. Forlati, *Monumenti bizantini della Venezia Giulia, Atti e mem. d. Soc. istr. arch. e stor. pat.* 47 (1953) 41

sno-antičke freske u Poreču, *Živa antika* 10 (1960) 230.

²¹ A. Šonje, sp. dj. u bilj. 20, str. 223—236.

loških istraživanja, koje je vodio Prelog god. 1958. s južne strane krstionice,²² utvrđeno je da zapadni kraj zida južnih arkada atrijske nije konstruktivno vezan s oktogonom krstionice (sl. 9).

Pravokutne udubine, koje se nalaze na sjevernom i južnom zidu oktogona, nisu zidne niše. To su zazidani prolazi kroz koje se, kako kaže Verzzone, ulazilo u oktagon krstionice.²³ S vanjske strane južnog ulaza sačuvali su se *in situ* dovratnici, koji su rađeni od domaćeg mekog vapnenca i ukrašeni s kasnoantičkom profilacijom. Isti su takvi dovratnici i na prolazu na sjevernom zidu oktogona. Danas se oni nalaze na sjeverozapadnoj strani oktogona, gdje su postavljeni kada su u srednjem vijeku bila postavljena nova vrata.

Nalazi, koji su oko krstionice otkrili Deperis²⁴ i Frey,²⁵ nisu ostaci supstrukcija. To su ostaci zidova prostorija krstionice, koji više ne postoje. Ostatak zida šestnajstorokutnog ophoda krstionice, kojega je otkrio Frey, ponovo je bio nađen god. 1958.²⁶ Tada je utvrđeno da je spomenuti ostatak zida s vanjske strane imao lezenu (sl. 10) i da njegov položaj odgovara jednom uglu šestnajstorokutnog ophoda, koji se nalazio oko oktogona (Tl. 6, g).²⁷

Donji dio zida oktogona deblji je od gornjeg. Radi toga je spomenuti donji dio zida prema vani istaknut na prolazu u gornji tanji njegov dio. Tu vanjsku istaknutost zida ne možemo drukčije protumačiti, ako ne kao naslon da se na njega može položiti krovna konstrukcija šestnajstorokutnog ophoda.

Gore navedena vrata na sjevernoj i južnoj strani oktogona ne bi bilo potrebno graditi za danas postojeći nivo poda kao i sačuvane ostatke bazena za krštenje iz sredine 6. st. Podvratnici tih vrata niži su od poda oko spomenute piscine. Kroz vrata, kojima su pripadali navedeni podvratnici, ulazilo se u oktagon kada je njegov pod bio na nivou, koji je stratigrafski odgovarao nivou poda i piscine krstionice predeufrazijske bazilike. Klesarski obrađena litica, koja je vidljiva ispod sloja piscine krstionice Eufrazijske bazilike, dokazuje da je u oktagonu postojao stariji pod koji odgovara nivou podvratnika spomenutih vrata na sjevernoj i južnoj strani zida oktogona. Ispod dna sačuvane piscine krstionice Eufrazijske bazilike nalazi se 15 cm debeo sloj nabacane zemlje. Radi toga možemo uvjerljivo tvrditi da litica nije trebalo snizivati i klesarski obrađivati da bi se moglo izraditi udobljeno dno bazena za krštenje krstionice Eufrazijske bazilike.

Nadvratnik ulaznih vrata u oktagon iz atrijske lomljen je da bi se u njihov otvor moglo umetnuti dovratnik, koji su od istog materijala i na isti način profilirani kao i dovratnici, koji su sredinom 6. st. bili ugrađeni u otvore vrata zapadne fasade predeufrazijske bazilike.²⁸ Na ostacima starog nadvratnika, koji je rađen od domaćeg kristaličnog vapnenca, sačuvali su se ostaci plošno stiliziranih križeva (sl. 11).

²² A. Šonje, *Il battistero della basilica Eufrasiana di Parenzo — problema di datazione, Actes du XIIe Congrès Internat. des Études Byzant.* 3 (Beograd 1964) 372—378.

²³ P. Verzzone, *L'architettura religiosa dell' Alto Medio Evo nell'Italia settentrionale* (Milano 1942) 52, bilj. 3.

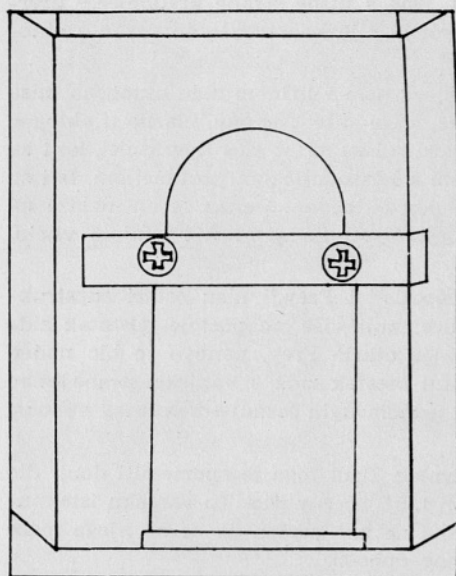
²⁴ P. Deperis, *Parenzo Cristiana, Atti e mem. d. Soc. istr. arch. e stor. pat.* 14 (1898) 416—417.

²⁵ D. Frey, *Neue Forschungen und Grabungen in Parenzo, Mitt. d. Zentral-Komm.* NF 13 (1887) 118 i 179.

²⁶ A. Šonje, sp. dj. u bilj. 22, str. 374, bilj. 9.

²⁷ A. Šonje, sp. dj. u bilj. 2, str. 47.

²⁸ A. Amoroso, SS. Giuliano e Demetrio Martiri, *Atti e mem. d. Soc. istr. arch. e stor. pat.* 14 (1898) 115. F. Babudri, *Le antiche chiese di Parenzo*, ibidem 27 (1912) 190.

Sl. 11. Poreč. Rekonstrukcija ulaznih vrata u oktagon krstionice predeufrazijske bazilike

Fig. 11. Parenzo. Ricostruzione dell'entrata nell'ottagono del battistero della basilica preeufrasiana

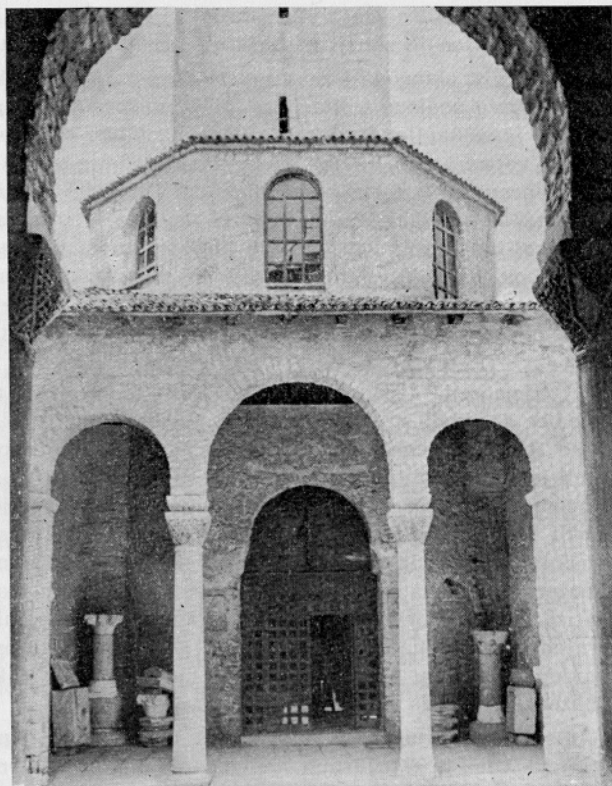
Rustična obrada i plošnost spomenutih križeva potvrđuje Prelogovo tumačenje da zgrada krstionice pokazuje vrlo jednostavne oblike, koji pripadaju više 5. nego 6. st.²⁹

Krstionica se predeufrazijske bazilike nalazila sa zapadne strane zatvorenog dvorišta. Ona je bila složena od oktogona i šesnajstorokutnog ophoda, s najvećim diametrom od 8,90 m. Oktogon, širok 3,85 m, bio je povišen ponad krova ophoda. Njegovi su se prozori nalazili na tom povišenom dijelu. U oktagon se ulazilo neposredno iz dvorišta, vjerojatno kroz ulazni pretprostor. U donjem dijelu unutrašnje strane zida uzidane su polukružne niše na četiri strane oktogona. Šesnajstorokutni ophod je imao lezene na uglovima (Tl. 6). Nesumljivo je taj ophod bio razpodjeljen na više prostorija. Iz dvije prostorije se ulazilo u oktagon kroz vrata, koja su postojala na sjevernoj i južnoj strani. Sačuvani ostatak zida sa sjeverne strane oktogona jedini je poznati ostatak poprečnog zida, koji je dijelio prostor šesnajstorokutnog ophoda na više prostorija. Sačuvani ostaci fresko slikarije na sjevernoj i južnoj strani oktogona uvjerljiva su dokumentacija da je prostor ophoda bio oslikan fresko slikarijama.³⁰ Ako je ophod bio oslikan, tada su i zidovi oktogona bili ukrašeni freskama.

Krstionica je prema potrebama religioznih obreda trebala imati komunikativnu vezu s prostorom bazilike. Ta povezanost se mogla odvijati kroz nadkriven prostor jedne od bočnih strana zatvorenog dvorišta do narteksa bazilike. Radi toga možemo pretpostaviti da je zatvoreno dvorište između narteksa bazilike i krstionice moglo biti uređeno poput atrija s natkrivenim trijemovima sa sjeverne i južne strane zatvorenog dvorišta. Ali, o trijemovima, izuzevši narteks pred pročeljem bazilike, ne

²⁹ M. Prelog, *Poreč, grad i spomenici* (Beograd 1957) 119.

³⁰ A. Šonje, sp. dj. u bilj. 20, str. 223—236.

Sl. 12. Poreč. Zapadna strana atrija s oktagonom krstionice

Fig. 12. Parenzo. Parte occidentale dell'atrio con l'ottagono dal battistero

razpoložemo nikakvim podacima, osim indicija da je trijem mogao postojati sa sjeverne strane dvorišta. Na zapadnom kraju sjevernog perimetralnog zida sačuvao se ostatak luka, koji upućuje da se je taj zid nastavljaao prema zapadu na položaju sjevernog perimetralnog zida zatvorenog dvorišta. Moguće bi se arheološkim istraživanjem današnjeg atrija našli pouzdani podaci o sjevernom trijemu zatvorenog dvorišta predeufrazijske bazilike kao i o njenom narteksu, koji nam nije dovoljno poznat prema Deperisovom opisu izvedenih istraživanja.³¹

Krstionica Eufrazijeve bazilike. U vrijeme, kada je biskup Eufrazije sredinom 6. st. izvađao restauraciju predeufrazijske bazilike, tada je njena krstionica bila uklopljena u novo sagrađen atrij (sl. 12). S gradnjom zapadnog dijela atrija bio je uklonjen istočni dio šesnajstorokutnog ophoda. Tom je prilikom bio povišen pod u oktagonu na nivo koji je odgovarao visini podnog mozaika u Eufrazijevoj bazilici i pločnika atrija. U otvor su istočnih vrata oktogona bili umetnuti mramorni dovratnici, koji su kasnije prenešeni na ulaz u kapelu sv. Križa, a danas se nalaze na vratima sjeverozapadne strane atrija.³² S umetanjem tih dovratnika, koji su od istog

³¹ D. Deperis, sp. dj. u bilj. 24, str. 415.

³² A. Amoroso, sp. dj. u bilj. 28, str. 115. F. Babudri, sp. dj. u bilj. 28, str. 190. A. Šonje, sp. dj. u bilj. 22, str. 376.

materijala i na isti način profilirani kao i dovratnici na ulazima pročelja Eufrazijeve bazilike, lomljen je stariji nadvratnik ulaznih vrata na istočnom zidu oktogona.

U sredini oktogona postavljen je novi bazen za krštenje. Od bazena se sačuvala gotovo čitava podloga s ostacima oplata od mramornih ploča, debele od 2 do 2,50 cm. Podloga je sastavljena od hidraulične na vlagu otporne žbuke, koja je izrađena od pijeska, vapna i sitno tučene opeke. Mramorna je oplata bila većinom od svijetlo sivkastog mramora kao stupovi i pluteji Eufrazijeve bazilike. Bazeni su u osnovi šestorokutni. No, ako uzmemo u obzir tri stranice prema ulaznim vratima gdje se nalaze stepenice, tada je njegov opseg u horizontalnom presjeku po sredini bio osmorokutni. Dubok je 70 cm i širok u najvećem dijametru 1,60 m. Dvije su stepenice išle oko cijelog bazena, osim s istočne strane, gdje su bile tri stepenice. Te su silazne stepenice bile široke oko 18 cm i visoke oko 23 cm. Ostale su stepenice široke 20 cm i visoke 35 cm.

U zapadnom dijelu bazena na južnoj i sjevernoj njegovoj strani ponad gornje stepenice sačuvali su se ostaci ploča od kamena. Te ploče debele oko 15 cm od zapadne strane bazena su udaljene 35 cm. Neprihvatljivo bi bilo tumačenje da su to ostaci jedne monolitne ploče, koja je dijelila bazen na dva dijela. Jer u slučaju, da je spomenuta ploča prostor bazena dijelila na dva dijela, tada bi tragovi te ploče trebali biti izraženi na ostacima donje stepenice i dna bazena. Radi toga možemo uvjerljivo tvrditi da spomenuti ostaci kamenih ploča ne potječu od pregrade, koja je bazen dijelila na dva dijela. To su ostaci kamenih ploča, koje su samo dijelomično bile izbočene na sjevernoj i južnoj strani prema unutrašnjosti i to samo u njegovom gornjem dijelu ponad donje stepenice. Danas je teško protumačiti funkciju tih ploča. Najvjerovatnije su one služile da se na njih mogu rukom pridržati osobe, koje su u bazen silazile da prime sakrament krštenja.

Bazen je bio ograđen s 8 stupića na uglovima ograde koja je bila složena od 7 pluteja. Ulaz je sa silaznim stepenicama dug 70 cm. On je bio ograđen s dva prema zapadu koso položena pluteja — s istočne je strane bio širok 1,40 m, a sa zapadne 90 cm. Najvjerovatnije su se od njegove ograde sačuvala četiri stupića i dva pluteja, koji se čuvaju u zapadnom dijelu južnog trijema atrijske.³³ Stupići su nosili nebnicu (baldahin), od koje nije ništa poznato, osim vjest o jednoj golubici koja se nalazila u njenom zenitu.³⁴

Vjerojatno je u oktogonu predeufrazijevske bazilike bila ugrađena mala apsida poput onih, koje su se sačuvala kod oktogonalnih krstionica 5. i 6. st. na gornjem Jadranu (Grado i Akvileja). Položaj apsida možemo očekivati na sjeveroistočnoj strani oktogona sa sjeverne strane ulaznih vrata. Tu se nalazi restaurirana niša na zidu oktogona predeufrazijevske bazilike. Na istom su položaju bila vrata, kroz koja se ulazilo u crkvicu Gospe od poroda, koja je u atriju sagrađena krajem 14. st.³⁵ Na spomenutom sjeveroistočnom zidu oktogona sačuvali su se ostaci polukružnog luka, kojega kamenje s vanjske strane izbija iz zida.

Gornji dio oktogona bio je povišen da se uskladi prema visini krova novosagrađenog atrijske i pročelja Eufrazijevske bazilike. Na tom njegovom povišenom dijelu

³³ Ti su stupići nađeni kod crkve Gospe od Andela na Trgu slobode u Poreču (A. Amoroso, *Basilica Eufrasiana, Atti e mem. d. Soc. istr. arch. e stor. pat.* 24 [1908] 177—178).

³⁴ A. Amoroso, sp. dj. u bilj. 33, str. 177.

³⁵ F. Babudri, *La basilica Eufrasiana di Parenzo, Atti e mem. d. Soc. istr. arch. e stor. pat.* 28 (1912) 191—192.

izgrađeni su novi prozori sa polukružnim lukom i tranzenama.³⁶ Dimenzije su tih prozora bile nešto manje od današnjih prozora.³⁷

Stara vrata na sjevernoj i južnoj strani oktogona, radi povišenja nivoa poda restaurirane krstionice nisu više mogla služiti kao prolazi. Na njihovom su položaju izgrađene kvadratične niše, koje su pored postojećih polukružnih davale slikoviti izgled prostoru oktogona. Prema činjenici, što su bila zatvorena spomenuta vrata, uvjerljivo možemo zaključiti da zapadni dio šesnajstorokutnog opsega poslije restauracije krstionice sredinom 6. st. nije služio u svrhu, za koju je bio građen. No, njegov je zapadni dio mogao biti sačuvan i poslije spomenutih restauracija u cilju da se istakne estetski ugođaj odnosa krstionice prema zapadnoj strani atrija.

Krstionica je u ranom srednjem vijeku bila uzdržavana. Vjerojatno su u tom razdoblju izvršene neke pregradnje na njenoj zapadnoj strani. U vrijeme kada je podignut romanički zvonik, zapadni je dio šesnajstorokutnog ophoda bio uklonjen. Tada je na zapadnom zidu oktogona bio otvoren prolaz, kroz koji se ulazilo u zvonik. Polukružni luk i menzole na prelazu od zida u luk tipični su za romaničku arhitekturu u Istri.³⁸ Na sjeverozapadnom zidu oktogona otvorena su nova vrata da bi se iz područja sa sjeverne strane zvonika moglo ulaziti u oktogon krstionice. Na taj su prolaz prenešeni dovratnici vrata, koja su postojala na sjevernoj strani oktogona, gdje se danas nalazi pravokutna niša.³⁹

Ostaci bazena za krštenje porečke *domus ecclesiae* iz druge polovine 3. st. jedini su materijalni dokaz krstionice, koja je postojala u doba progonstva prije 313. na području zapadnog rimskog carstva. Premda se bazen porečke krstionice sačuvao samo u ostacima, ipak se on prema arheološkoj dokumentaciji

³⁶ A. Šonje, Problematika zaštite krstionice Eufrazijeve bazilike u Poreču, *Zbornik Poreštine* 1 (1971) 355.

³⁷ A. Šonje, sp. dj. u bilj. 36, str. 360.

³⁸ Iste menzole nalaze se na otvorenim vratima na južnom zidu starokršćanske crkve sv. Marije benediktinske opatijske sv. Mihovila na Limu. Vrata spomenute crkvice na Limu izgrađena su sredinom 11. st. da bi se iz starije crkvice moglo ulaziti u romaničku crkvu sv. Mihovila.

³⁹ Krstionica je tokom stoljeća propadala. Zbog toga je najkasnije krajem 14. st. bila napuštena. Krajem tog stoljeća je sagrađena spomenuta crkva Gospe od poroda, koja nije bila harmonijski uklopljena u arhitekturu atrija. Zapadni ulaz u spomenutu crkvu bio je probijen kroz zid krstionice. Porečka bazilika i njena krstionica nisu bili u povoljnim prilikama u 15. st., zatim sve do 17. st. u vrijeme kada su kuge često harale u Poreču (C. de Franceschi, *La cattedrale di Parenzo e suoi restauri nei secoli XVII e XVIII, Atti e mem. d. Soc. istr. arch. e stor. pat.* 45 [1933] 365). U 17. st. je biskup, napustivši Poreč, ukrašavao kapelu svoga dvorca u Vrsaru s

mramorom zapuštene bazilike (A. Amoroso, *Basilica Eufrasiana — spogliature e reminiscenze, Atti e mem. d. Soc. istr. arch. e stor. pat.* 24 [1908] 177—178). U drugoj polovini 17. st. krstionica je bila djelomično porušena kao i zapadni dio atrija (C. de Franceschi, sp. dj. 365). 10. augusta 1710. gradsko vijeće donijelo je odluku, koja nije bila izvršena, da se krstionica sruši (A. Amoroso, sp. dj. 25 [1909] 175). Krstionica nije popravljena tokom 17. st. (C. de Franceschi, sp. dj., 366). Ona se nije popravljala niti 1764. god. kada je biskup Negri popravio krovnište bazilike, niti god. 1844. do 1846. kada je biskup Peteani na bazilici izveo opsežne restauratorske radove (A. Amoroso, sp. dj., 175), a niti 1866. kada je restauriran atrij (A. Amoroso, sp. dj. 177). Ona je u ruševnom stanju bila sve do 1881, kada je prvi put restaurirana (A. Amoroso, sp. dj., 178). Tada su gornji djelovi njenih zidova bili prezidani i u njih ugrađeni novi kvadratični prozori (sl. 11). God. 1935. bila je drugi put restaurirana. Tada su kvadratični prozori iz prve restauracije bili zamjenjeni s polukružnim.

može usporediti sa piscinom nešto starije krstionice *domus ecclesiae* u Dura-Europos na Eufratu u Mezopotamiji (232—256).⁴⁰ Porečka je krstionica skupa sa bazenom na isti način smještena i građena kao spomenuta krstionica u Dura-Europos. Njihov je jednostavan i pravougaoni bazen smješten na užoj strai prostorije pačetvorinastog tlocrta. Obje su smještene u sklopu sakralnih prostorija, s kojima su pravile cjelinu ambijenta *domus ecclesiae*. Porečka je nastala pregrađivanjem sjevernog dijela prostora dvorane antičke kuće. Prema opisu i sačuvanim ostacima porečke krstionice uvjerljivo možemo zaključiti, koliko je danas poznato, da je konstrukcija i smještaj krstionica kućnih crkava u doba progonstva na zapadnom djelu rimskog carstva na isti način bio razvijen kao i na istočnom njegovom dijelu. U biskupskim su se centrima na području rimskog carstva u 3. st. gradile jednostavne pravougaone krstionice sa slično konstruiranim bazenima za krštenje. Te su krstionice bile, koliko nam je poznato, dio cjeline prostorija *domus ecclesiae*. To je do danas jedini poznat primarni oblik i smještaj krstionica, koje su građene u sklopu kućnih crkava u doba progonstva.

Krstionica prve javne crkve, za koju je bila iza 313. preuređena *domus ecclesiae*, nalazila se na položaju prvobitne krstionice. Njen bazen za krštenje preuređene krstionice nije bio u istočnom dijelu prostorije kao onaj stariji, nego u zapadnom dijelu njenog prostora, a oponašao je pravougaoni oblik bazena za krštenje starije krstionice *domus ecclesiae*. Starija je krstionica prema istoku bila proširena s jednom malom prostorijom. Sa zapadne strane piscine bila su izrađena dva mala bazena, u kojima se čuvala kao rezerva posvećena voda za mjenjanje i dopunjavanje vode u piscini krstionice. Ostaci preuređene krstionice vrlo su zanimljivi kao dokumentacija o genezi krstionica u lokalnim sredinama. Njena piscina neposredno iza oslobođenja kršćanstva imitira na istom području piscinu krstionice iz doba progonstva.

Treći sloj krstionice na položaju Maurovog oratorija sastavni je dio arhitekture građevnog ansambla prve bazilike, koja je podignuta u osmom deceniju 4. st.⁴¹ Njeni se ostaci nalaze ponad spomenuta dva sloja od kojih donji potječe od *domus ecclesiae* i drugi gornji od prve javne crkve. No, ona je nastala samostalno, premda su za njenu gradnju korišteni zidovi starijih krstionica. Smještena je s istočne strane *catechumeneum-a*. Zid, koji je dijelio krstionicu od *catechumeneum-a*, nalazi se nešto istočnije od zapadnog zida velike dvorane antičke kuće, koji je sa zapadne strane zatvarao prostor starijih krstionica. Položaj krstionice prve porečke bazilike, koje je cijeli opseg konačno utvrđen za vrijeme istraživanja poslije drugoga svjetskog rata, ne nalazi se s južne strane srednje dvorane (*ecclesiae*) prve bazilike kako je Gnirs bio pretpostavio analogno prema sačuvanom tlocrtu Teodorove bazilike (prva polovina 4. st. — neposredno iza 313) u Akvileji.⁴² Premda je krstionica prve porečke bazilike građena poslije spomenute Teodorove bazilike, ipak ona nije morala biti građena pod neposrednim utjecajem iz Akvileje. Jednostavna pačetvorinasta piscina krstionice prve porečke bazilike imitira konstrukciju i oblik na istom mjestu bazene za krštenje starijih krstionica. Isto tako i njen prostor oponaša oblik

⁴⁰ F. van der Meer, Ch. Mohrmann, *Bildatlas der frühchristlichen Welt* (1959) 46 i 129.

⁴¹ A. Šonje, sp. dj. u bilj. 1, str. 270.

⁴² A. Gnirs, sp. dj. u bilj. 4, str. 165 do 181.

ambijenta starijih krstionica koje su kao i krstionice prve bazilike bile sastavni dio prostora jedne građevne cjeline. Jednostavan pravougaoni prostor općenito su, osim izuzetka (lateranska krstionica u Rimu bila je okrugla), imale krstionice koje su građena tokom 4. st. (od 313. do devetog decenija istog stoljeća) u kršćanskom svijetu na istočnom i zapadnom dijelu Rimskog carstva. Pored toga što se položaj, konstrukcija i oblik prostora krstionice prve bazilike u Poreču podudara s načinom gradnje krstionica koji je prevladavao u kršćanskom svijetu tokom 4. st., ona je građena kao nastavak istog načina njenom položaju postojećih starijih krstionica kakav se bio formirao kod krstionice *domus ecclesiae* iz doba progonstva prije 313.

Krstionica građevnog ansambla predefrazijevske bazilike, koja je građena u trećem deceniju 5. st.,⁴³ po svom položaju sa zapadne strane atrija, a u produženju uzdužne osi srednje lađe bazilike, po konstrukciji i oblikovanju prostora nema ništa zajedničkog sa krstionicama, koje su postojale na području starijih sakralnih objekata u Maurovom oratoriju sa sjeverne strane Eufrazijane. Njena se gradnja prema navedenim karakteristikama položaja, konstrukcije i oblikovanju prostora ne može direktno povezivati s sačuvanim starokršćanskim krstionicama kao ni s onim koje su poznate prema arheološkim nalazima.

Grabar ističe vrijednost položaja i konstrukcije porečke krstionice. On navodi da je ona jedina do danas sačuvana od starokršćanskih krstionica, koje su bile smještene sa zapadne strane atrija, a u produženju uzdužne osi srednje lađe bazilike.⁴⁴ Njegovo je mišljenje djelomično prihvatljivo. Porečka se krstionica zaista danas nalazi sa zapadne strane atrija. No, ona je građena prije atrija i to sa zapadne strane narteksa — vjerojatno sa zapadne strane zatvorenog dvorišta predefrazijevske bazilike. Ona je kasnije ugrađena na zapadnoj strani atrija, koji je građen sredinom 6. stoljeća u vrijeme, kada je biskup Eufrazije temeljito restaurirao predefrazijevsku baziliku. Radi navedenih razloga gradnju porečke krstionice ne možemo povezati direktno sa starokršćanskim krstionicama, koje su se sa zapadne strane atrija gradile u sjevernoj Italiji (Como, Brescia i Novara). Njen se postanak ne može povezati niti sa krstionicom, koja se nalazila sa zapadne strane atrija bazilike u Akvileji. Građevni ansambal akvilejske katedrale s atrijem i krstionicom podignut je na području s južne strane Teodorove bazilike iza provala Huna, koji su Akvileju razorili god. 452. Položaj je porečke krstionice sličan sa pozicijom porušene krstionice katedrale u Puli i katedrale arijanaca (*S. Spirito*) u Raveni. Ona u Puli bila je smještena nešto asimetrično prema uzdužnoj osi bazilike, a ravenska odstupa od te harmonijske pozicije, smještena južno od uzdužne osi bazilike. No obje su spomenute krstionice građene poslije porečke — pulska krajem 5. st.,⁴⁵ a ravenska za vrijeme Teodorikove vladavine (493—526).⁴⁶

Građevni ansambal predefrazijevske bazilike građen je iza kako je Teodorije kršćanstvo proglasio državnom vjerom. U to vrijeme crkvena općina

⁴³ A. Šonje, sp. dj. u bilj. 6, str. 260 i 309.

⁴⁴ A. Grabar, *Basilique et baptistère groupés de part et d'autre de l'atrium*, *Vjesnik za arh. i hist. dalmat.* 56—59 (1954—57) 225—230.

⁴⁵ M. Mirabella Roberti, *Il duomo di Pola* (Pula 1943) 15. B. Marušić, *Kasnoantička Pula* (Pula 1967) prilog 2.

⁴⁶ M. G. Breschi, *La cattedrale ed il battistero degli ariani a Ravenna* (Ravenna 1965) 10.

s organiziranom hierarhijom u Poreču je vršila važnu ulogu u privatnom i javnom životu grada. Pozicija starijih sakralnih objekata na području Maurovog oratorija nalazila se u sporednom dijelu urbanog plana antičkog Poreča. Pozicija nove krstionice, gradnjom građevnog kompleksa predefrazijevske bazilike dobila je istaknuto mjesto u urbanom organizmu kasnoantičkog grada. Nova je bazilika podignuta na području gradske četvrti sjeverno od sporednog karda. Njen narteks se nalazio na položaju do spomenutog karda, a krstionica na gradskoj četvrti sa zapadne strane narteksa. Pozicija kao i raspored izgrađenih prostora ansambla predefrazijevske bazilike usko su vezani sa postojećim urbanim planom antičkog grada, koji je u doba kasne antike još bio dobro sačuvan. Krstionica se nije mogla graditi sa sjeverne strane bazilike. Tamo je bila sagrađena cisterna, sporedne prostorije, a postojala je izgrađena kulturna dvorana, u kojoj su se čuvale relikvije mučenika Maura.⁴⁷ Za njeno lociranje s južne strane bazilike nisu postojali povoljni uvjeti. Ako na spomenutom području nije postojala antička arhitektura, tada bi to područje u reguliranom organizmu grada bilo dragocjeno za gradnju stambenih zgrada.⁴⁸ Prema tome možemo uvjerljivo tvrditi da krstionica nije slučajno građena sa zapadne strane bazilike u produženju uzdužne osi njene srednje lađe. Za formiranje skladne harmonije njene pozicije nema analognih primjera istovremenih ili nešto ranijih starokršćanskih bazilika. Njoj direktne utjecaje ne treba tražiti u udaljenim krajevima i istaknutim centrima antičke arhitekture. Ona je mogla nastati spontano u lokalnoj sredini u doba kasne antike u Poreču, gdje se još vrlo živo gajio sklad harmonije rasporeda prostora antičke arhitekture. Pod utjecajem te arhitekture formirano je novo osebujno i izvorno ostvarenje zanimljivog riješenja. U Poreču su u 5. st. bile sačuvane privatne i javne zgrade antičke arhitekture. Pozicija je krstionice predefrazijevske bazilike vršila utjecaj u regionalnoj kasnoantičkoj arhitekturi u Istri. Kao porečka bile su locirane krstionice katedrale u Puli i Sv. Petra na rtu Zorna u Zelenoj laguni uz morsku obalu sa južne strane Poreča.⁴⁹

Konstrukcija zidova i oblikovanje prostora krstionice predefrazijevske bazilike u Poreču nema potpuno adekvatnog presedana među starokršćanskim krstionicama iz prve polovine 5. st. Krstionice iza 313, koje su građene izolirano od arhitekture bazilike, nastaju pod utjecajem antičke rotunde. Lateranska krstionica, koja se smatra jednom od prvih, bila je konstruirana jednostavno s kružnim tlocrtom. U formiranju prostora kršćanske krstionice i njene piscine značajnu je ulogu izvršila prostorija za kupanje u hladnoj vodi (*cella frigidaria*) sa kupkom (*baptisterium*) antičkih kupatila. Polukružne niše na zidu oktogona porečke krstionice podsjećaju na niše, koje su se sačuvale na zidu jedne prostorije sa bazenom za kupanje u hladnoj vodi u Pompeju. Spomenute se plitke niše porečke krstionice ne mogu usporediti sa dubokim nišama u brojnim starokršćanskim krstionicama iz 5. i 6. st. Niše u porečkoj krstionici više su

⁴⁷ A. Šonje, sp. dj. u bilj. 6, str. 243 do 252 i 291—300.

⁴⁸ Područje s južne strane Eufrazijske bazilike nije istraženo. Kada je u 5. mj. 1971. za 40 cm bilo sniženo tlo u podrumu zapadnog dijela Kanonike, nađen je antički zid, koji se protezao od juga prema sjeveru ispod perimetralnih zido-

va romaničke zgrade. Nesumljivo je na gradskoj četvrti s južne strane bazilike postojala antička i kasnoantička arhitektura.

⁴⁹ A. Amoroso, Villa romana in S. Pietro in Sorna, *Atti e mem. d. Soc. istr. arch. e stor. pat.* 24 (1908) 340—346.

simboličnog karaktera nego za praktičnu upotrebu. Radi male udubine one gotovo za ništa nisu mogle poslužiti, osim za stalke na kojima su mogle biti položene četiri knjige evanđelja.

Starokršćanske su krstionice po svom postanju i prema liturgijskom obredu imale simbolično značenje. Kršćani su smatrali da se primanjem sakramenta krštenja ulazilo u novi život poput Kristovega uskrsnića od mrtvih u nebesku slavu. Sv. Ambrozije je u toj simbolici dao definitivni izraz gradnjom oktogonalne krstionice kod biskupske bazilike (*Ecclesia Maior*) u Milanu — osam njenih strana simbolizira osmi dan Kristusovog uskrsnuća. Vjerojatno je ta simbolika bila naglašena s osam niša poligonalne krstionice Djevičine bazilike u Efezu (sredina 4. st.).⁵⁰ No, ona je u obliku oktogona prvi put formirana kod krstionice spomenute katedrale sv. Ambrozija, podignuta u zadnjoj četvrtini 4. st. (375—386).⁵¹

Oktogonalni je oblik porečke krstionice mogao nastati pod utjecajem one sv. Amrozija u Milanu koja je izvršila veliki utjecaj na gradnju krstionica u 5. i 6. st. po mediteranskim zemljama. No, oktogon porečke krstionice nije imao kupole, koju je imala milanska krstionica kao i sve one, koje su građene pod njenim utjecajem. Porečka je krstionica oko oktogona imala šesnaestokutni ophod, koji po vanjskom izgledu bio je sličan krstionici u Albengi (podignuta u 5. st. pod utjecajem krstionice sv. Ambrozija u Milanu). Njen je osmorokutni tambur sa kupolom istaknut ponad desetorokutnog plašta sa nišama.⁵² No, prostor je ophoda porečke krstionice potpuno odjeljen zidom od srednjeg oktogonalnog prostora sa bazenom za krštenje. Kod krstionice u Albengi niše su sastavni dio centralnog prostora sa piscinom.

Ophod je porečke krstionice vrlo srodan sličnim konstrukcijama kod kasnoantičkih rotunda, kao što je *Santa Constanza*. Nju je Konstantina planirala kao krstionicu, no poslije njene smrti (umrla je 354) poslužila je kao mauzolej. *Santo Stefano rotondo* u Rimu podignut je pod papom Simplicijem (468—483) najvjerojatnije za krstionicu po uzoru na konstrukciju Sv. Groba u Jeruzalemu. Ophod porečke krstionice je srodan onom kod *Sant'Angelo* u Perugi, no najrodniji mu je ophod krstionice Arijanaca u Raveni.⁵³ Ugaone su niše unutrašnjeg oktogona spomenute ravenske krstionice izbočene u ophodu, koji je kao i kod porečke krstionice odvojen od centralnog dijela prostora sa bazenom za krštenje.

Ako oktogonalne krstionice potječu od osmorokutnih tlocrta antičkih mauzoleja (Dioklecijanov u Splitu, onaj iz Magonze i mauzolej sv. Jurja kot S. Vittore u Milanu), kako navodi Mario Mirabella Roberti,⁵⁴ porečka bi krstionica u tom slučaju bila nastala pod utjecajem spomenutog mauzoleja u Splitu. Njen tlocrt (oktogon s ophodom) vrlo je srodan tlocrtu Dioklecijanovog mau-

⁵⁰ A. Khatchatrian, *Les baptistères paléochrétiens* (Paris 1962).

⁵¹ A. De'Capitani d'Arzago, *La »Chiesa Maggiore« di Milano — S. Tecla* (Milano 1952) 85—86 i 121—122. G. Bovini, *La »Basilica Maior« di Milano ed il suo battistero, VIII Corso di cultura sull'arte ravennate e bizantina* (Ravenna 1961) 88—95. M. Mirabella Roberti, *Il battistero di Sant'Ambrogio di Milano,*

Recherches augustiniennes (Paris 1966) 3—10.

⁵² V. Sciarretta, *Il Battistero di Albenga* (Ravenna 1966) fig. 1 i 8.

⁵³ M. G. Breschi, *La cattedrale ed il battistero degli ariani a Ravenna* (Ravenna 1965).

⁵⁴ M. Mirabella Roberti, *La Cattedrale antica di Milano e il suo Battistero, Arte lombarda* 8, 1° semestre (1963) 94.

zoleja. No, porečkoj krstionici direktnu vezu s antičkom arhitekturom nema svrhe tražiti. Ona je građena s karakteristikama kasnoantičke arhitekture u okviru regionalnih mogućnosti. Jednostavnost njenih zidova oktogona bez kupole i ophoda sa ugaonim lezenama i krovnom strehom bez svoda ista je kao i kod bazilike, koje je građevnom ansamblu pripadala. Ona je izraziti primjer istarske sakralne arhitekture, koja je u 5. st. ostvarila zanimljive građevine s osebujnim karakteristikama regionalnog stila.

Stara je krstionica predeufrazijske bazilike sredinom 6. st. bila uklopljena u atrij građevnog ansambla Eufrazijske bazilike. Sa gradnjom atrijski uklonjen je istočni dio njenog šesnajstorokutnog ophoda. Tom prilikom, vjerojatno u vezi uvođenja novog ceremonijala u obredu krštenja, na sjeveroistočnoj strani oktogona izgrađena je nova duboka polukružna niša. Prema tome sačuvani ostaci krstionice, osim pISCINE, pripadaju građevnom ansamblu predeufrazijske bazilike. Prema navedenom razlaganju porečka krstionica je vrlo zanimljiva među starokršćanskim krstionicama, koje su se sačuvale na gornjem Jadranu u Gradu i Raveni. Porečka je uz onu koja se nalazi u Povlji na otoku Braču,⁵⁵ poslije rušenja krstionice prošlog rata u Zadru,⁵⁶ jedina od starokršćanskih krstionica, koje su se sačuvale u Istri i Dalmaciji.⁵⁷

*Battisteri del complesso architettonico della basilica
Eufrasiana di Parenzo*

L'Eufrasiana è l'orgoglio di Parenzo. Dopo l'incendio della chiesa di S. Paolo a Roma nel 1823 soltanto essa conserva completo fino ai giorni nostri il complesso architettonico di una chiesa paleocristiana. La basilica vanta una notevole ricchezza di ornamenti di marmo, di mosaici e di stucchi.

Per l'archeologia paleocristiana sono molto caratteristici i ritrovamenti fatti nell'ambito della basilica prima della prima guerra mondiale.

È opinione comune che sul territorio della basilica Eufrasiana sia stato costruito per primo soltanto il battistero tutt'ora esistente e facente parte del complesso architettonico della basilica stessa, la quale fu fatta erigere verso la metà del 6 sec. dal vescovo Eufrazio. Nel corso delle ricerche condotte dopo la seconda guerra mondiale sono stati rinvenuti diversi resti che ci permettono di dare la costruzione del suddetto battistero alla prima metà del 5 secolo come parte del complesso architettonico della basilica preeufrasiana.

⁵⁵ I. Ostojić, Starokršćanska bazilika s krstionicom i rimskim spomenicima u Povlji na Braču, *Prilozi povj. umjet. u Dalmaciji* 12 (1960) 5—24. Isti, Nastavak istraživanja starokršćanske bazilike i krstionice u Povljima, *Prilozi povj. umjet. u Dalmaciji* 13 (1961) 2—44. Isti, Basilica paleocristiana con battistero a Povlja (Dalmazia), *Riv. di arch. cristiana* 39 (1963) 139—149. D. Domančić, *Brački zbornik* (Srednji vijek) 4 (1960) 122—135.

⁵⁶ I. Nikolajević, Ranohrišćanske krstionice u Jugoslaviji, *Zbornik rad. Vizantin. instituta* 9 (1966) 239—240.

⁵⁷ Izvještaj o nalazu ostataka krstionice na području Maurovog oratorija sa sjeverne strane Eufrazijske bazilike objavljen je u slijedećoj radnji: A. Šonje, Novi arheološki nalazi na području Maurovog oratorija građevnog ansambla Eufrazijane u Poreču, *Jadranski zbornik* 8 (1970) 335—352.

Dagli stessi ritrovamenti possiamo pure concludere che sull'ambito delle così dette costruzioni primitive nel oratorio di martire Mauro esistevano 3 battisteri.

Battisteri primitivi. Sull'ambito dell'oratorio da martire Mauro nella parte settentrionale della basilica sono stati rinvenuti resti di muri di tre strati di architettura profana romana. Il terzo strato (quello superiore) si è conservato in maggior misura. Dai resti di muri e di pavimenti musivi di questo terzo strato possiamo ricostruire la pianta di parte dell'edificio; esso mette in rilievo una grande sala che comunicava tramite un corridoio con le stanze poste ad est e una sala più piccola situata a sud del corridoio. L'atrio di questa casa era a ovest della sala più grande e lì furono rinvenuti resti di una nicchia in muratura. L'entrata della casa si trovava a ovest dell'atrio (pianta 1, F).

Prevale l'opinione fondata da prove archeologiche che il mosaico nella sala maggiore, quella in cui c'è un campo decorativo rappresentante il pesce simbolico, risale all'architettura romana. Giudicando dalla stratigrafia e della decorazione del mosaico la costruzione si data alla prima metà del 3 sec. La sala maggiore di questa casa, quella in cui verso la fine del 4 sec. si trovava la parte orientale della prima basilica, esisteva con certezza già nella seconda metà del 3 secolo. Nella stessa sala il vescovo di Parenzo — martire Mauro fu sofferto martirio. Questa sala ospitò senza dubbio la prima comunità paleocristiana nel periodo della persecuzione. Nella parte a settentrione della stessa sono stati portati alla luce resti di tre strati di battisteri.

Primo strato. Del primo strato si sono conservati resti della vaschetta (fig. 1). All'interno la vaschetta è rivestita di malta idraulica ed il fondo è in grossi cubi di terracotta. La parte superiore della vasca è stata distrutta mentre veniva posto il pavimento del battistero del secondo strato. La parte della vaschetta rivolta verso sud è stata distrutta quando fu costruito il muro settentrionale della basilica preeufraziana.

Secondo strato. Sopra al primo strato già descritto è stato rinvenuto il pavimento in malta battuta del secondo strato. A est di questo pavimento si sono conservati resti di una parete di uno piccolo spazio (pianta 2, d), e nella parte occidentale dello spazio del pavimento in malta battuta i resti della vaschetta per l'acqua (pianta 2, e ed e 1; fig 3). I muri e il fondo di questa vaschetta all'interno sono rivestiti di malta idraulica. La parte superiore della vasca venne distrutta con la costruzione in grosse tessere di terracotta del pavimento della sala settentrionale (*catechumeneum*) della prima basilica. A questo secondo strato del battistero appartenevano i resti da due piccole vasche delle quali i resti furono trovati a occidente della suddetta piscina del battistero di questo secondo strato (pianta 2, e 2 ed e 3; fig. 4 e 5).

Terzo strato. Del 3° strato si sono scoperti i resti del muretto della vasca alta all'incirca 30 cm con la canalizzazione e parte settentrionale del fondo in mosaico (fig. 2 e 6). Oltre a ciò di questo strato si sono conservati anche resti di pavimento musivo del battistero nella parte a ovest della vasca. Questo strato è stato distrutto alla metà da est a ovest con la posizione del muro settentrionale di una aula di culto facente parte del complesso architettonico della basilica preeufraziana (fig. 7).

I ritrovamenti archeologici dei tre strati sopraelencati coincidono con il contenuto della iscrizione del sarcofago del martire Mauro che viene datata alla seconda metà del 4 sec. Tenendo conto di ciò possiamo concludere con sicurezza che il resto della

vasca del primo strato faceva parte del fonte battesimale del battistero chè era incluso nell'ambiente sacro primitivo (*haec primitiva*).

Questo ambiente rappresentava assieme al battistero la *domus ecclesiae* che era stata ricavata dai locali di un edificio antico nel periodo della persecuzione (seconda metà del 3 sec.).

Il secondo strato; il pavimento di malta battuta con resti della piscina e due piccole vaschette ad occidente d'essa risalgono a una chiesa pubblica (*eius oratibus reparata est ecclesia*) che fu ricavata dopo il 313. da parte dei locali della *domus ecclesiae*.

Il terzo strato contiene di un battistero situato sopra agli altri due strati e facente parte del complesso della prima basilica. Per questa prima basilica con tre aule era nella seconda parte del 4 sec. doppiata la zona (*duplicatus est locus*) dell'aula sacra primitiva (*domus ecclesiae* e chiesa pubblica; pianta 1, I, pianta 2 e 3). Allora anche le reliquie del martire Mauro furono riportate dal stato sofferto il martirio (*ubi episcopus et confessor est factus*).

Il battistero primitivo era situato nella parte settentrionale di una grande sala dell'edificio antico ed era diviso da resto della sala da una parte. Il battistero è lungo 8,20 m e largo 3 m. Il fonte battesimale era situato tra i muri nell'angolo a nord — est dell'ambiente ed era lungo circa 1,30 m, largo 1,26 m e profondo circa 80 cm (pianta 3).

Il piccolo locale del battistero primitivo non soddisfaceva la crescente necessità della prima chiesa pubblica e perciò fu allargato. E nella sua parte occidentale era collocata la piscina che era lunga 2,71 m e larga 1,85 m. Nello spazio della parte occidentale della piscina erano due piccole vaschette che servivano per cambiare l'acqua nel fonte battesimale (pianta 4).

Il terzo strato del battistero fa parte del complesso architettonico della prima basilica. È situato a levante della sala settentrionale della prima basilica e vi si entrava dal catechumeneum (pianta 5).

Il fonte battesimale si trovava nella parte del battistero verso est, era leggermente rialzato ed aveva un canale per il deflusso dell'acqua. Aveva forma di parallelogramma lungo 2,20 m a largo cca 2 m.

Il battistero era largo 3 m. Il locale davanti alla vasca aveva 3,20 m di lunghezza e con la vasca compresa 6,50 m ed era di 1,80 m più corto del battistero primitivo.

Non c'è ragione di dubitare che i resti della vasca del terzo strato abbiano fatto parte del battistero della prima basilica. Dai resti della parte e del pavimento in mosaico si può vedere chiaramente come il battistero formasse parte integrante dell'architettura della sala settentrionale della prima basilica. Altrettanto chiaro è che i resti delle vasche del primo e del secondo strato fecero parte di battisteri. Sull'ambito che si estendeva a nord della basilica non c'erano costruzioni profane romane o tardo-romane quali servivano per custodire liquido e perciò possiamo escludere la possibilità che le vasche trovate fossero servite a immagazzinare liquidi di una casa.

Un'altra piccola vaschetta isolata della quale sono stati ritrovati resti certamente non risale a un bagno (*balneum*; pianta 2, e 3). Infatti non possiamo aspettarci un bagno nella grande sala di una casa romana a nord della basilica. Nel costruire la vasca per l'acqua del battistero della chiesa pubblica furono distrutti i muri della casa romana e la sua parte superiore venne demolita per la posizione del pavimento della sala settentrionale (*catechumeneum*) della prima basilica. Se primo

e terzo strato dei fonti battesimali fanno la parte dei battisteri, allora non c'è ragione di dubitare che il secondo strato della vasca non abbiano fatto la parte del battistero. Da ciò risulta convincente la nostra esposizione che tutti e tre le vasche derivano da battisteri di costruzioni sacre che secondo la già ricordata iscrizione sul frammento del sarcofago del martire Mauro ci poniamo attendere sul'ambito dell'oratorio di Mauro.

Il battistero della basilica preeufrasiana. Il complesso architettonico della basilica preeufrasiana aveva senz'altro un battistero. Questo non era situato tra la sala sacra settentrionale e la basilica (pianta 6, S). In questo luogo era situato il locale riservato al lavasco dei sacerdoti prima delle funzioni religiose. A questo compito risponde anche la posizione del locale. La canalizzazione di questa stanza è collegata con l'impluvio che oltre all'acqua piovana raccoglieva anche qualunque altro liquido sporco (fig. 8). Infatti gli antichi cristiani facevano defluire l'acqua dei battisteri separatamente dalla canalizzazione pubblica.

Il battistero posto a occidente dell'atrio sul prolungamento dell'asse longitudinale della basilica sarebbe potuto esistere come parte del complesso della basilica preeufrasiana (pianta 6, E). Farlati ritiene che sia appartenuto al complesso della basilica preeufrasiana. È certo che i muri dell'ottagono del battistero non formano un tutt'uno con i muri dell'atrio della basilica Eufrasiana (verso la metà del 6 sec., fig. 9).

Il ritrovamento di un muro sul lato settentrionale dell'ottagono conferma l'opinione di Frey sull'esistenza attorno all'ottagono di un altro muro di sedici lati (fig. 10). Da questo ambulacro si entrava nell'ottagono attraverso due porte poste l'una a nord e l'altra a sud dove oggi si trovano le nicchie quadrate. Dalla parte esterna della nicchia posta a sud si sono conservati in situ gli stipiti originali. Il livello della soglia delle due porte corrisponde all'altezza del pavimento che si trova sotto al livello attorno al fonte battesimale che fu costruito nel vecchio battistero durante l'erezione della basilica Eufrasiana. Sull'architrave dell'entrata orientale dell'ottagono si sono conservati i resti di due croci stilizzate in bassorilievo come gli ornamenti in rilievo della metà del 5 sec. (fig. 11). L'architrave di cui abbiamo parlato è fatta in modo da inserirsi sui due stipiti di marmo che oggi si trovano sull'entrata di nord-ovest dell'atrio. Da quanto si è detto possiamo concludere che l'odierno ottagono risale a un battistero più antico. Il battistero era stato rialzato sopra il tetto del muro di circonferenza di sedici lati che fu diviso in più locali per tener fronte all'aumentato numero dei battezzati nella prima metà del 5 sec., quando gran parte della popolazione di Parenzo si fece cristiana.

Il battistero della basilica Eufrasiana. Verso la metà del 6 sec. il vecchio battistero fu incluso nel nuovo fabbricato dell'atrio del complesso della basilica Eufrasiana (fig. 12). In questa circostanza fu distrutta la parte orientale del muro di ambulacro a sedici lati.

L'ottagono fu rialzato in modo da ugualiarlo all'altezza del tetto dell'atrio della facciata dell'Eufrasiana; ai lati della parte orientale furono posti i già nominati stipiti che sono dallo stesso marmo e sono lavorati allo stesso modo come gli stipiti delle entrate della basilica Eufrasiana. Al centro dell'ottagono fu sistemato un nuovo fonte battesimale rivestito in marmo con colonine portanti un baldacchino con allo zenit un colombo.

I resti del fonte battesimale del *domus ecclesiae* di Parenzo della seconda metà del 3 secolo sono gli unici resti materiali che provano l'esistenza di un battistero nel periodo della persecuzione prima del 313 nell'impero romano d'occidente. Pur essendosi conservato soltanto in resti si può mettere a confronto per valore archeologico ed anche per somiglianze di forma e di costruzione con il fonte battesimale del battistero del *domus ecclesiae* a Dura-Europos sull'Eufrate in Mesopotamia che è di poco anteriore (232—256). Il battistero di Parenzo è costruito e posto allo stesso modo di quello di Dura-Europos.

Seguendo l'esempio di questi battisteri, da quanto sappiamo, nei centri episcopali sul territorio dell'impero romano venivano costruiti nel terzo secolo semplici battisteri con fonti rettangolari. Questa era la forma e la sistemazione primaria dei battisteri che venivano costruiti in seno al *domus ecclesiae*. Il battistero della basilica preefrasiana (3 decennio del 5 sec.) dal punto di vista della costruzione non ha niente in comune con quei battisteri più antichi che esistevano sul lato settentrionale della basilica. Esso segue le correnti di sviluppo dell'architettura paleocristiana e non si può collegare direttamente con i battisteri paleocristiani della seconda metà del 4 sec. e della prima metà del 5 sec.

Il battistero di Parenzo non è stato costruito a ovest dell'atrio, bensì a ovest di un cortile chiuso. Perciò non possiamo collegare direttamente la locazione di questo battistero con i battisteri che venivano collocati a ovest nell'atrio in Italia settentrionale (Aquileia, Como, Brescia e Novara). Il battistero di Parenzo può essere stato costruito a ovest della basilica, ma sul prolungamento del suo asse longitudinale come una costruzione indipendente senza intenzione di raggiungere una armonia di disposizione degli elementi del complesso della basilica come, del resto, usava l'architettura romana che ha lasciato a Parenzo soluzioni rappresentative.

La forma ottagonale del battistero di Parenzo può essere stata scelta sotto l'influsso del battistero che è stato fatto costruire da S. Ambrogio presso la cattedrale episcopale (*ecclesiae maior*) di Milano che ha avviato un forte influsso sulla costruzione dei battisteri ottagonali durante il 5 e il 6 sec. nei paesi mediterranei. L'ottagono del battistero di Parenzo è sprovvisto di cupola (quello di Milano ce l'aveva) e non ha neanche profonde nicchie come era d'uso nei battisteri ottagonali; ma è formato da un semplice muro senza arcate. Questo muro è molto simile alle costruzioni tardo romane delle rotonde.

La pianta del battistero ricorda molto da vicino la pianta del mausoleo del palazzo di Diocleziano a Spalato. Ad ogni modo il porre in diretto contatto il battistero di Parenzo con l'arte romana non ha nessun significato. Il battistero è costruito secondo le caratteristiche dell'architettura tarda romana nella cerchia alle possibilità regionali. La semplicità dei suoi muri e del tetto corrisponde alla semplicità della basilica del cui complesso architettonico faceva parte. Il battistero di Parenzo è un esempio dell'architettura paleocristiana istriana che nel 5 sec. ha lasciato interessanti costruzioni con particolari caratteristiche di stile regionale.